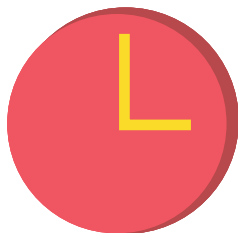

UTBETALNINGSTIDER I TJÄNSTEPENSIONSSYSTEMET

JOHANNES HAGEN

Utbetalningstider i tjänstepensionssystemet

SNS FÖRLAG

SNS Förlag
Box 5629
114 86 Stockholm
Telefon: 08-507 025 00
info@sns.se
www.sns.se

SNS – Studieförbundet Näringsliv och Samhälle – är en oberoende ideell förening som genom forskning, möten och utbildning bidrar till att ledande beslutsfattare i näringsliv, politik och offentlig förvaltning kan fatta välgrundade beslut baserade på vetenskap och saklig analys.

280 ledande företag, myndigheter och organisationer är medlemmar i SNS.

Utbetalningstider i tjänstepensionssystemet

Johannes Hagen

© 2017 Författaren och SNS Förlag

Omslag och grafisk form: Allan Seppä

Tryck: Books on Demand, Tyskland

ISBN 978-91-86949-85-3

Innehåll

Förord	7
Sammanfattning	9
1. Inledning	13
2. Tidsbegränsade uttag: en bakgrund	16
3. En studie av faktiska utbetalningstider	20
4. Vad påverkar valet av utbetalningstid?	30
5. Diskussion	55
Referenser	58

Förord

När vi ska gå i pension måste många av oss ta ställning till om vi ska ta ut vår tjänstepension livsvarigt eller under en begränsad tid. Det är ett viktigt val där vi får göra vårt bästa för att fatta det beslut som passar just oss. Vill vi ta ut tjänstepensionen på exempelvis 5 år får vi vara beredda på ett kraftigt fall i inkomsten år 6. Vill vi vara försiktiga och ta ut tjänstepensionen livsvarigt blir det lägre utbetalningar de första åren, men å andra sidan har vi mer pengar att leva av även högre upp i åldern.

Hur väljer människor i dag? Vad utmärker dem som väljer tidsbegränsad respektive livsvarig utbetalning? Det är frågor som Johannes Hagen, fil.dr vid Nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet, försöker besvara i denna rapport.

Rapporten utgör en del av SNS forskningsprojekt Nya utmaningar för pensionssystemet. Projektet syftar till att ha ett helhetsperspektiv på pensionssystemet och ta upp frågor som berör både den allmänna pensionen och tjänstepensionen.

Det är SNS förhoppning att rapporten ska ge fördjupad kunskap om de val vi ställs inför vid pensioneringen och vad dessa val betyder för oss som individer och för samhället. För analys, slutsatser och förslag svarar helt och hållet författaren. SNS som organisation tar inte ställning till dessa. SNS har som uppdrag att initiera och presentera forskningsbaserade analyser av viktiga samhällsfrågor.

Projektet har kunnat genomföras tack vare bidrag från Alecta, AMF, Folksam, Försäkringskassan, Handelsbanken Liv, Nordea Liv & Pension, Pensionsmyndigheten, SEB, Sjunde AP-fonden, SPP, Statens tjänstepensionsverk, Svensk Försäkring samt Sveriges Kommuner och Landsting. Ett särskilt tack till Alecta och AMF som ställt data till förfogande för författaren.

Förutom att finansiera projektet har dessa institutioner varit representerade i en referensgrupp till projektet. Katarina Nordblom, docent i nationalekonomi vid Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, är SNS vetenskapliga råds representant i referensgruppen och Sonja Daltung är dess ordförande. Referensgruppen har haft tillfälle att diskutera

forskarens utkast till rapport och då lämnat värdefulla synpunkter. Referensgruppen har inget ansvar för innehållet i rapporten. Det ansvaret är författarens.

Stockholm i januari 2017

Stefan Sandström
forskningsledare, SNS

Sammanfattning

De svenska tjänstepensionerna har under de senaste decennierna gått från att helt, eller huvudsakligen, haft livslång utbetalning till att en del, eller hela tjänstepensionen, kan tas ut tidsbegränsat. Kortare utbetalningstider ger en högre inkomst under de tidiga pensionsåren, men en lägre sådan när utbetalningen upphört. Syftet med tidsbegränsade utbetalningsalternativ är att ge individen större flexibilitet över sitt pensionskapital.

I den här rapporten studerar jag hur andelen tidsbegränsade utbetalningar i det svenska tjänstepensionssystemet utvecklats över tid och vad som ligger bakom valet av utbetalningstid. Analyspopulationen består av cirka 370 000 nyblivna pensionärer som påbörjade uttaget av sin tjänstepension från AMF eller Alecta någon gång under perioden 2008–2013. Alecta och AMF är icke-valsbolag i avtalsområdet för privata tjänstemän, ITP, respektive privata arbetare, SAF-LO. Jag har även studerat val inom avtalsområdet för kommun- och landstingsanställda, KAP-KL, men bara för de individer som valt att flytta sitt pensionskapital till AMF. Studien ger alltså en bra bild av hur privatanställda arbetare och tjänstemän tar ut sin pension medan val bland offentligt anställda får bli föremål för framtida studier.

Under hela perioden betalades ungefär tre fjärdedelar av pensionerna från både ITP2 och SAF-LO ut livsvarigt. Majoriteten av de tidsbegränsade uttagen gjordes på 5 år, vilket också är den kortaste utbetalningstiden. Andelen tidsbegränsade utbetalningar har ökat över tid i båda avtalsområden.

Valet av utbetalningstid får större ekonomiska konsekvenser för tjänstemännen än för arbetarna, dels för att tjänstepensionen spelar en viktigare roll för personer med höga inkomster, men också för att hela pensionen från ITP2 kan tas ut tidsbegränsat. I SAF-LO kan endast den avgiftsbestämda delen tas ut tidsbegränsat. Om en tjänsteman tog

ut hela sin tjänstepension på 5 år skulle den totala pensionen falla med i genomsnitt 40 procent efter det att utbetalningen upphört. Motsvarande minskning för en genomsnittlig arbetare är mindre dramatisk (cirka 12 procent). I framtiden kommer dock den relativa inkomstminskningen för privatanställda arbetare att bli större, eftersom en större andel av pensionskapitalet kommer att kunna tas ut tidsbegränsat.

Förvalsalternativet är den enskilt viktigaste faktorn i valet av utbetalningstid. 7 av 10 personer tog ut sin viktigaste tjänstepensionsförsäkring i enlighet med förvalsalternativet, det vill säga livslång utbetalning från 65 års ålder. Förvalets betydelse kan bero på att nyblivna pensionärer uppfattar förvalet som en rekommendation från pensionsbolaget och därför avstår från att göra ett annat val. En annan förklaring är att många inte ens är medvetna om att pensionen kan tas ut på annat sätt än livsvarigt. Förvalets betydelse illustreras tydligt av utbetalningsval i den avgiftsbestämda delen av ITP2-avtalet, ITPK. När förvalet ändrades från 5-årig till livsvarig utbetalning ökade andelen livslånga uttag från någon enstaka procent till mer än två tredjedelar.

Även om förvalet är viktigt påverkas valet av utbetalningsbeslut av ett flertal andra saker. Det mest slående resultatet är uttagsålderns betydelse. Individer som påbörjar uttaget innan de fyllt 65 väljer tidsbegränsade utbetalningar i betydligt högre utsträckning än de som påbörjar uttaget vid 65 års ålder. Tidiga uttag sker ofta i samband med att man lämnar arbetsmarknaden och drivs av personer med goda ekonomiska förutsättningar att gå i pension tidigt. Man ska dock komma ihåg att endast 13 procent tar ut sin tjänstepension innan de fyllt 65.

Ett annat tydligt resultat är att storleken på pensionskapitalet och inkomstnivån påverkar valet av utbetalningstid. Bland tjänstemännen ökar sannolikheten att ta ut pensionen på 5 år ju mindre pensionskapitalet är. Endast i undantagsfall väljer de med störst kapital och högst inkomster 5-årig utbetalning. Detta beror sannolikt på att man vill undvika hög marginalbeskattning. Den genomsnittliga skatten för en pensionär med inkomster över gränsen för statlig inkomstskatt kan öka med drygt 13 procentenheter när pensionen tas ut på 5 år i stället för livet ut. Att ha

litet pensionskapital är mer förknippat med att ta ut pensionen på 5 år än att ha haft låg inkomst.

Bland arbetarna ser sambandet mellan utbetalningstid och inkomst/pensionskapital annorlunda ut. Med undantag för de allra minsta beloppen, som tenderar att betalas ut livsvarigt, ökar sannolikheten att ta ut pensionen på 5 år med inkomsten och storleken på pensionskapitalet. En möjlig förklaring till att mönstren skiljer sig så från tjänstemännen är att få arbetare har tillräckligt höga inkomster för att deras marginalskatt skulle påverkas nämnvärt av valet av utbetalningstid.

Jag finner också starka belägg för att individer väljer utbetalningstid efter livslängdsförväntningar. Tjänstemän som tar ut sin pension på 5 år har både haft högre sjukskrivningsgrad och är mer sannolika att dö i förtid än tjänstemän som tar ut pensionen livsvarigt. Även arbetare i sämre hälsa tenderar att ta ut pensionen på 5 år, men sambandet mellan hälsa och utbetalningstid är inte lika starkt som bland tjänstemännen. Slutligen har analysen visat att faktorer som utbildning, kön och familjeförhållanden har begränsad påverkan på valet av utbetalningstid.

1. Inledning

I de flesta industrialiserade länder i dag pågår en övergång från förmånsbestämda till avgiftsbestämda pensionssystem. Övergången har varit särskilt framträdande i olika typer av tjänstepensionssystem, men det finns också flera exempel på allmänna pensionssystem med inslag av avgiftsbestämda pensioner. I förmånsbestämda system motsvarar pensionen en viss procent av de sista lönerna före pensioneringen. I avgiftsbestämda system gör arbetsgivaren en inbetalning som utgör en viss procent av den anställdes lön. Pensionens storlek bestäms framför allt av hur mycket arbetsgivaren betalat in och hur avkastningen har blivit.

En viktig förklaring bakom övergången är att avgiftsbestämda pensionssystem gör det enklare för de aktörer som ansvarar för pensionerna, till exempel arbetsgivare eller staten, att förutse framtida pensionskostnader. Övergången innebär samtidigt att ansvaret för den framtida pensionen förskjuts till individen eftersom pensionens storlek till viss del beror på avkastningen på inbetalade medel. Därför är det också rimligt att avgiftsbestämda system ger individen mer frihet att själv bestämma över sin pension. Ett exempel på ökad valfrihet är möjligheten att själv välja hur pensionsinsättningar ska placeras, både innan pensions-tillfället och under den tid pensionen betalas ut. Ett annat exempel är möjligheten att få pensionen utbetald under en kortare tid än livsvarigt, vilket också är temat för denna rapport.

En livsvarig pensionsutbetalning påbörjas vid pensionstillfället och slutar när individen dör. En »tidsbegränsad« utbetalning innebär att pensionen betalas ut under en på förhand bestämd tidsperiod. Tjänstepensionerna har under de senaste decennierna gått från att helt, eller huvudsakligen, haft livslång utbetalning till att en del, eller hela tjänstepensionen, kan tas ut tidsbegränsat. Att det tidigare inte funnits alternativ till livslånga utbetalningar, och att det än i dag inte gör det i det allmänna pensionssystemet, beror på att pensionen är tänkt att fungera som en försäkring mot ett långt liv.

Livslånga utbetalningar är pensionssystemets sätt att säkerställa att individer inte förbrukar sina ekonomiska resurser för snabbt. I takt med att de avgiftsbestämda pensionerna blir allt vanligare och att en allt större andel av det samlade pensionskapitalet kan tas ut tidsbegränsat växer därför oron bland beslutsfattare och pensionsbolag att individer inte väljer den utbetalningstid som är bäst för dem själva. Valet av utbetalningstid kan också påverka hur individen använder andra delar av välfärdssystemet, till exempel sjukvård, bostadstillägg för äldre och hemtjänst.

Trots att pensionssparare världen över får allt större flexibilitet över sitt pensionsuttag vet vi än så länge mycket lite om hur uttagsmönstren faktiskt ser ut och vilka faktorer som påverkar uttaget. Det främsta skälet bakom bristen på empirisk forskning är att det är svårt för forskare att få tillgång till lämpliga data. Ett antal studier har använt enkätdata. Enkätdata innehåller ofta god bakgrundsinformation om individerna men saknar information om faktiska beslut. En handfull studier har använt data från privata pensionsbolag. Bakgrundsinformationen om spararna är dock ofta bristfällig i sådana data.

Ett viktigt bidrag till kunskapen på området är därför att jag har kunnat matcha data över faktiska utbetalningsbeslut i det svenska tjänstepensionssystemet med innehållsrika registerdata från SCB och den så kallade LISA-databasen. LISA innehåller uppgifter om individernas olika inkomstkällor både före och efter pensioneringen, utbildningsnivå, sjukersättning, familjeförhållanden med mera.

Syftet med den här rapporten är att studera utbetalningstider i det svenska tjänstepensionssystemet. Med hjälp av data över pensionsutbetalningar från Sveriges två största pensionsbolag, AMF och Alecta, och registerdata från SCB kartlägger jag hur andelen tidsbegränsade

utbetalningar utvecklats över tid och vad som ligger bakom valet av utbetalningstid.¹

¹ Rapporten är delvis en sammanfattning av Hagen (2015), men med skillnaden att jag här också analyserar pensionsutbetalningar från AMF. Den är av beskrivande karaktär och gör inga anspråk på att identifiera kausala orsakssamband mellan utbetalningstid och de studerade egenskaperna hos individerna.

2. Tidsbegränsade uttag: en bakgrund

Tjänstepensioner

Tjänstepensionen i Sverige är inte obligatorisk, men de flesta anställda (cirka 90 procent) har pensionsrätt i sin anställning genom överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter i centrala kollektivavtal.² Utöver de kollektivavtalade tjänstepensionerna finns även tjänstepensioner som har slutits direkt mellan arbetsgivare och arbetstagare och tjänstepensioner som tecknats av egenföretagare. Omfattningen av dessa är inte kartlagd. Eftersom individer kan gå in i och ut ur anställningar med kollektivavtalade eller andra tjänstepensioner och arbeta i olika sektorer kommer många att få utbetalningar från flera olika tjänstepensionsavtal. En individ kan därför behöva göra fler än ett val av utbetalningstid.

Tjänstepensionen ses som ett komplement till den allmänna pensionen. Därför är tjänstepensionsavgiften större för inkomster som överstiger det så kallade intjänandetaket i det allmänna pensionssystemet, som motsvarar 7,5 inkomstbasbelopp (39 879 kronor per månad 2016). På motsvarande vis anger de förmånsbestämda delarna av tjänstepensionen högre ersättningsnivåer för inkomster över taket.

² Medlingsinstitutet (2013).

Tjänstepensionens roll för den totala pensionen har blivit allt viktigare. År 2010 var tjänstepensionens andel av den totala pensionsinkomsten för män och kvinnor i åldern 65–69 år 31 respektive 23 procent. År 1996 var motsvarande siffror 20 respektive 16 procent.³

Avtalsområden

Det svenska tjänstepensionssystemet domineras av fyra stora avtal. För privatanställda tjänstemän gäller ITP, för privatanställda arbetare SAF-LO, för statligt anställda PA 16 och för landstings- och kommunalanställda gäller KAP-KL. Inom varje avtalsområde finns ett så kallat icke-val för vilket bolag som förvaltar pensionen. Dessa bolag administrerar de delar av den avgiftsbestämda pensionen som spararna inte flyttat till ett annat bolag samt alla förmånsbestämda pensioner.

Eftersom den här rapporten bygger på uppgifter från Alecta och AMF, det vill säga icke-valsbolagen inom områdena ITP och SAF-LO, följer här en kortare beskrivning av dessa två avtalsområden med fokus på regler kring utbetalningstider.⁴ Jag beskriver också KAP-KL eftersom datamaterialet innehåller utbetalningstider för de kommun- och landstingsanställda som valt att flytta sin avgiftsbestämda pension från icke-valsbolaget KPA till AMF. Det är viktigt att komma ihåg att dessa inte utgör en representativ grupp för landets kommun- och landstingsanställda.

Utbetalningstider

ITP-avtalet omfattar cirka 2 miljoner privata tjänstemän. Merparten av dagens ITP-pensionärer har en förmånsbestämd pension som kallas för ITP2. År 2007 tillkom ett helt nytt avgiftsbestämt system som kallas för ITP1 och omfattar personer födda 1979 eller senare. Pensionsutbetalningarna från ITP kommer därför att vara förmånsbestämda under en relativt lång tid framöver.

ITP2 är unikt eftersom det inte finns några andra kollektivavtalade tjänstepensionsavtal med möjlighet att ta ut förmånsbestämda pensioner

³ SOU 2013:25.

⁴ Se Hagen (2013, 2015) och ISF (2015) för djupare beskrivningar av de olika avtalen.

tidsbegränsat. Tidsbegränsade uttag inom ramen för ITP2 infördes den 1 juli 2007 och gäller hela pensionskapitalet, vilket innebär att valet av utbetalningstid ofta rör betydande belopp.

ITP2-avtalet innehåller också en avgiftsbestämd del som kallas för ITPK. ITPK spelar en mindre viktig roll för den totala pensionen än ITP2, men kan till skillnad från den förmånsbestämda delen placeras i andra bolag än Alecta. När jag hänvisar till ITPK i den här studien avses »ursprunglig ITPK«, det vill säga de pengar som sattes in före juli 2007 och som därefter inte flyttades till någon av de »nya« ITPK-produkterna.⁵

SAF-LO omfattar cirka 2,8 miljoner privatanställda arbetare. SAF-LO infördes 1996 och är helt avgiftsbestämt. Det innebär att många av dagens pensionärer både får en avgiftsbestämd och en förmånsbestämd tjänstepension. Den avgiftsbestämda pensionen bestäms av storleken på de pensionsrätter som intjänats efter 1996, medan den förmånsbestämda pensionen bestäms enligt reglerna för det gamla avtalet, STP. Det är först de som är födda 1968 eller senare som får hela sin tjänstepension från SAF-LO. Bara den avgiftsbestämda delen kan tas ut tidsbegränsat.⁶ Det innebär att yngre årskullar kommer att kunna ta ut en allt större andel av sin totala tjänstepension tidsbestämt.

Anställda inom kommuner och landsting omfattas sedan 2006 av KAP-KL.⁷ Liksom ITP2 har KAP-KL en förmånsbestämd ålderspension som gäller för personer med inkomster över 7,5 inkomstbasbelopp och en avgiftsbestämd ålderspension som täcker alla. Den förmånsbestämda delen kan endast tas ut livslångt medan den avgiftsbestämda delen kan tas ut tidsbegränsat.⁸

I samtliga tre avtal finns ett så kallat förvalsalternativ. Det innebär att pensionen betalas ut livslångt från och med 65 års ålder om individen inte gör något annat val. Endast i ursprunglig ITPK är förvald utbetalningstid 5 år. Tjänstepensionen kan i regel betalas ut tidigast från 55 år.

Det främsta skälet bakom införandet av tidsbegränsade utbetalningar var att öka individens valfrihet. Tidsbegränsade utbetalningar

5 Jag har ofullständig information om utbetalningar från de nya ITPK-produkterna.

6 Från och med hösten 2016 kan även pensionsrätter från den förmånsbestämda delen tas ut tidsbegränsat.

7 Sedan 2015 gäller AKAP-KL för personer födda 1986 eller senare.

8 Innan KAP-KL trädde i kraft fanns begränsade möjligheter för kommun- och landstingsanställda att ut pensionen tidsbegränsat, se ISF (2015).

ökar möjligheterna för individen att själv investera sitt pensionskapital, ge pengarna till någon annan eller konsumera mer under sina tidiga pensionsår. Medan förekomsten av tidsbegränsade utbetalningar bestäms på avtalsnivå stipulerar inkomstskattelagen att pensionen inte får betalas ut under kortare tid än 5 år.

Pensionsbolagen bestämmer hur ansökan om pension ska göras. Några månader innan 65-årsdagen skickar pensionsbolagen ut ett så kallat aktualiseringsbrev med information om den stundande utbetalningen. Brevet anger hur stor pensionsutbetalningen blir beroende på vilken utbetalningstid man väljer. En medföljande blankett ger möjlighet att välja en annan utbetalningstid än förvalsalternativet.

För att beräkna pensionens storlek för ett visst pensionskapital eller en viss slutlön använder sig pensionsbolagen av så kallade omräkningsfaktorer. Omräkningsfaktorerna beror på pensionsbolagets antaganden om livslängd och framtida ränta. Ju längre kollektivet förväntas leva, desto mindre blir månadsutbetalningen för ett visst pensionskapital.

3. En studie av faktiska utbetalningstider

Beskrivning av analyspopulationen

I den här rapporten består analyspopulationen av de individer som påbörjade uttag av sin tjänstepension från AMF och/eller Alecta mellan 2008 och 2013. Av dessa totalt 368 948 individer får drygt 40 procent pension från Alecta och 50 procent från AMF. Resterande 10 procent får pension från båda bolagen.⁹ Individerna är födda 1943–1951.

Resultaten i rapporten presenteras separat för dem som får pension från ITP2 och för dem som inte får det. För enkelhetens skull kallar jag de två grupperna »ITP2-kollektivet« och »SAF-LO/KAP-KL-kollektivet«. Anledningen till att jag väljer denna indelning är att privatanställda tjänstemän är mycket olika privatanställda arbetare och kommun- och landstingsanställda. Tabell 1 beskriver de två grupperna mer ingående.

Under rubriken »Bakgrundsinformation« i tabellen ser vi att i ITP2-kollektivet är 39 procent kvinnor jämfört med 46 procent i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Sannolikheten att vara gift eller ha en registrerad

⁹ Jag har uteslutit cirka 3 800 individer som inte har någon utbetalning där förvalsalternativet är livslång utbetalning. Dessa har antingen bara så kallad ursprunglig ITPK och/eller en AMF-produkt som inte tillhör något av de större avtalsområdena. Cirka 8 200 individer har också uteslutits eftersom de inte kunde matchas mot LISA-databasen.

Tabell 1. Deskriptiv statistik för individer med/utan pension från ITP2.

	ITP2	SAF-LO/KAP-KL
Bakgrundsinformation		
Kvinna	39,2 %	45,6 %
Gift	65,2 %	59,0 %
Ensamstående	30,0 %	35,0 %
Änka/änkeman	4,8 %	6,0 %
Grundskola	19,4 %	42,3 %
Gymnasium	56,4 %	43,1 %
Högskola	24,2 %	14,6 %
Barn	74,5 %	70,8 %
Inkomst 56–60 (kr/mån)	25 875	17 951
Sjukersättning	20,0 %	31,0 %
Sjukdagar (dagar/år)	20,5	31,7
Största inkomstkällan året innan utbetalningsvalet		
Förvärvsinkomst	59,0 %	59,0 %
Allmän pension	7,5 %	5,9 %
Tjänstepension	12,0 %	7,3 %
Social inkomst	19,0 %	26,3 %
Uttagsålder tjänstepension*		
< 62 år	3,5 %	3,3 %
63–64 år	8,5 %	7,4 %
65 år	87,8 %	85,5 %
> 66 år	0,2 %	3,9 %
Uttagsålder allmän pension*		
< 62 år	16,9 %	10,7 %
63–64 år	17,2 %	13,3 %
65 år	55,4 %	68,0 %
> 66 år	10,5 %	7,9 %
Avtalsområden		
SAF-LO	11,9 %	71,0 %
KAP-KL	1,8 %	31,7 %
ITPK	83,8 %	0,6 %

	ITP2	SAF-LO/KAP-KL
Avtalsområden (LISA)*		
ITP	97,1 %	3,8 %
STP/SAF-LO	31,3 %	99,3 %
Kommun/landsting	12,2 %	26,5 %
Statlig tjänstepension	10,5 %	3,8 %
Övrig tjänstepension	77,5 %	40,3 %
Antal tjänstepensioner	2,3	1,7
Pensionsinkomster		
Valbar tjänstepension (faktisk, kr/mån)	4 819	882
Valbar tjänstepension livsvarig (potentiell, kr/mån)	3 313	551
Valbar tjänstepension 5 år (potentiell, kr/mån)	11 299	1 898
Total pension (kr/mån)*	22 914	15 229
Allmän pension (kr/mån)*	11 823	10 888
Total tjänstepension (kr/mån)*	9 171	3 216
Privat pension (kr/mån)*	1 920	1 125
Antal individer	182 805	186 143

Not: Tabellen redovisar information för en genomsnittlig individ i respektive kollektiv. Den första kolumnen, »ITP2«, avser individer som får pension från ITP2. Den andra kolumnen, »SAF-LO/KAP-KL«, avser individer som inte får pension från ITP2. * anger variabler där jag endast använt information för de individer som påbörjat uttaget av tjänstepension 2010 eller tidigare. Anledningen är att övriga pensionsinkomster mäts det år när uttaget av tjänstepension påbörjas och att jag endast har LISA-data fram till 2011. För uttag 2013 har året före utbetalningsvalet därför satts till 2011. Med »potentiell« tjänstepension avses storleken på den utbetalning som individen hade fått om hon eller han valt livslång eller 5-årig utbetalningstid. Social inkomst inkluderar till exempel sjukpenning, sjukersättning (förtidspension) och arbetslöshetsersättning. Inkomstvariablerna rapporteras i 2013 års priser.

partner vid pensionstidpunkten är också högre i ITP2-kollektivet. Vidare är grundskola den högsta avklarade utbildningsnivån för 19 procent i ITP2-kollektivet jämfört med 42 procent i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Andelen med högskoleexamen är 24 respektive 15 procent.

Här ser vi också att det finns viktiga inkomstskillnader mellan grupperna. I genomsnitt tjänade en individ i ITP2-kollektivet 26 000 kronor

i månaden mellan 56 och 60 års ålder jämfört med 18 000 kronor i månaden för en individ i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. ITP2-kollektivet har också lägre sjukskrivningsgrad och en mindre andel med sjukersättning än SAF-LO/KAP-KL-kollektivet.

Under nästa rubrik tittar vi på den största inkomstkällan året före utbetalningsvalet. Här ser vi att social inkomst, till exempel arbetslöshetsersättning, sjukpenning och sjukersättning, utgjorde den största inkomstkällan för en fjärdedel av SAF-LO/KAP-KL-kollektivet jämfört med 19 procent av ITP2-kollektivet. Däremot är andelen med förvärvsinkomst som största inkomstkälla densamma i båda grupperna (59 procent).

Under rubriken »Uttagsålder tjänstepension« ser vi att tjänstepensionen från AMF och Alecta i regel tas ut vid 65 års ålder. 88 procent i ITP2-kollektivet tar ut sin tjänstepension vid 65 års ålder jämfört med 86 procent i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Det är dock vanligare bland individerna i ITP2-kollektivet att ta ut den allmänna pensionen före 65 års ålder. Cirka en tredjedel påbörjade uttaget av allmän pension före 65 års ålder jämfört med en fjärdedel i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet.

Det är viktigt att notera att en individ kan ställas inför fler än ett val av utbetalningstid. En individ kan ha flera tjänstepensioner hos en utbetalare, men även ha tjänstepensioner från flera utbetalare samtidigt, om hon eller han har jobbat i flera branscher och därmed tjänat ihop pensionsrätter i flera avtalsområden, eller valt olika förvaltare för de valbara delarna i tjänstepensionerna. Tidpunkten för de olika uttagsvalen brukar dock sammanfalla, eftersom de ofta görs inom ramen för ett och samma bolag och att pensionen i regel tas ut vid 65 års ålder. Under rubriken »Avtalsområden« i tabell 1 redovisas utbetalningarna från AMF och Alecta uppdelade på avtalsområde. LISA-databasen ger en bättre helhetsbild inom vilka avtalsområden en individ tjänat ihop pensionsrätter eftersom den innehåller information om hur många tjänstepensionsbolag en individ får tjänstepension ifrån.¹⁰ De avtalsområden en individ får pension ifrån enligt LISA rapporteras under rubriken »Avtalsområden, LISA«.

Den första raden under rubriken »Avtalsområden« visar att 71 procent av dem som inte har ITP2 får pension från SAF-LO och knappt 32 procent från KAP-KL. Att en knapp tredjedel får pension från avtalet för kommun- och landstingsanställda bekräftas av LISA-databasen.

¹⁰ LISA innehåller dock ingen information om antalet utbetalningar per pensionsbolag.

Endast 4 procent får tjänstepensionsutbetalningar från ITP respektive avtalet för statsanställda.

Under »Avtalsområden« ser vi också att 12 procent i ITP2-kollektivet får pensionsutbetalningar från AMF SAF-LO och endast 2 procent från KAP-KL. LISA visar att den egentliga andelen med andra tjänstepensionsinkomster är högre. Drygt 30 procent får pension från tjänstepensionsavtalet för privatanställda arbetare. Vidare får drygt 12 procent pension från tjänstepensionsavtalet för kommun- och landstingsanställda och 10 procent från avtalet för statligt anställda.

Detta betyder att en inte försumbar andel jobbat i flera branscher och därmed tjänat ihop pensionsrätter i flera avtalsområden, men att vår jämförelse i mängd och mycket ställer just privatanställda tjänstemän mot privatanställda arbetare och anställda inom kommun- och landstingssektorn. Vi har också sett att individerna i ITP2-kollektivet tjänat in pensionsrätter i fler sektorer än individerna i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Det genomsnittliga antalet tjänstepensioner för ITP2-kollektivet är 2,3 jämfört med 1,7 för SAF-LO/KAP-KL-kollektivet.¹¹

Pensionsinkomster och utbetalningstider

Under rubriken »Pensionsinkomster« i tabell 1 redovisas analyspopulationens pensionsinkomster. »Valbar tjänstepension« avser de tjänstepensionsinkomster som jag med säkerhet vet att individen kan ta ut tidsbegränsat. Om en individ har flera tjänstepensionsutbetalningar som skulle kunna tas ut tidsbegränsat summeras alltså dessa.

För tjänstemännen är den genomsnittliga valbara pensionsinkomsten 4 800 kronor i månaden före skatt. Det är mer än hälften av den totala tjänstepensionsinkomsten och cirka 23 procent av den totala pensionsinkomsten. För SAF-LO/KAP-KL-kollektivet är den genomsnittliga utbetalningen cirka 900 kronor, vilket motsvarar en knapp tredjedel av den totala tjänstepensionen och 6 procent av den totala pensionsinkomsten.

Siffrorna visar tydligt att tjänstepensionen är viktigare för personer med hög inkomst. För tjänstemännen utgör tjänstepensionen i genomsnitt 40 procent av den totala pensionen jämfört med drygt 20 procent

¹¹ Många i båda kollektiverna får »Övrig tjänstepension« som är en restgrupp för icke-specifierade tjänste- och tillägspensioner.

för SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. De visar också att privata tjänstemän kan ta ut en större andel av sin tjänstepension tidsbegränsat än andra yrkesgrupper eftersom ITP2 möjliggör tidsbegränsade uttag av hela pensionskapitalet.

Tabellen visar också pensionsutbetalningens storlek under olika utbetalningsalternativ.¹² Om tjänstemännen skulle ta ut hela sin pension livsvarigt blir utbetalningen 3 300 kronor i månaden. Hade de i stället valt att ta ut hela den valbara tjänstepensionen på 5 år skulle de få 11 300 kronor i månaden i 5 år. Efter 5 år skulle den totala pensionsinkomsten på knappt 29 400 kronor i månaden falla med cirka 38 procent till cirka 18 100 kronor i månaden under antagandet att resterande pension betalas ut livsvarigt.¹³ För SAF-LO/KAP-KL-kollektivet blir motsvarande minskning efter 5 år mindre dramatisk (cirka 12 procent).¹⁴

Vi kan också illustrera uttagsvalets effekt på pensionsinkomsten grafiskt. Figur 1 och figur 2 visar inkomster av olika slag uppdelat på ålder för de två grupperna. Uppgifterna är ett tvärsnitt, vilket innebär att staplarna visar genomsnittliga inkomster för personer i en viss ålder oberoende av vilket år man uppnått denna ålder. De båda stapeldiagrammen i respektive figur är identiska med undantag för storleken på de tjänstepensioner som kan tas ut tidsbegränsat. I den övre grafen utgör den ljusgrå delen faktiska tjänstepensionsutbetalningar. För att illustrera effekten av att ta ut pensionen på 5 år i stället för livsvarigt

¹² Jag har använt omräkningsfaktorerna för ITP2 för att beräkna alternativa pensionsutfall.

¹³ Den procentuella förändringen för tjänstemännen räknas ut enligt följande (TP = tjänstepension):

$$\frac{\text{Valbar TP 5 år}}{\text{Total pension-valbar TP faktisk-valbar TP 5 år}} = \frac{11\,299}{22\,914 - 4\,819 + 11\,299} = 38,4 \text{ procent.}$$

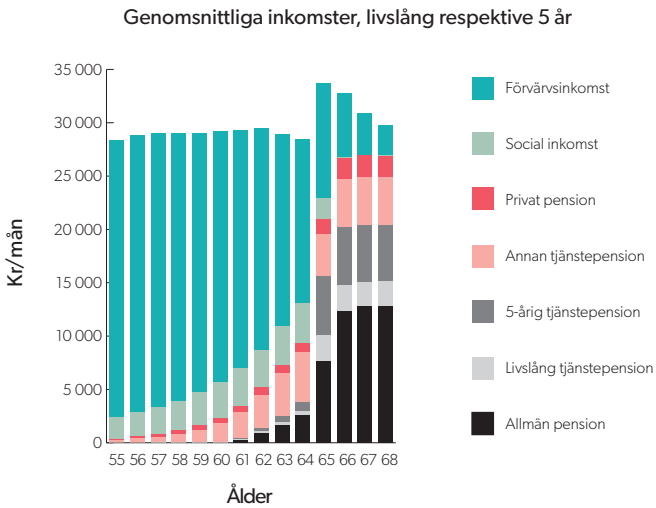
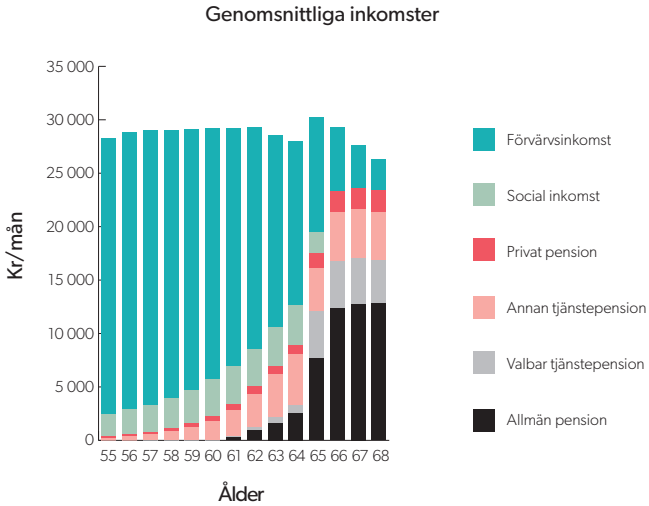
Motsvarande uträkning för SAF-LO/KAP-KL-kollektivet ges av:

$$\frac{1\,898}{15\,229 - 882 + 1\,898} = 11,7 \text{ procent.}$$

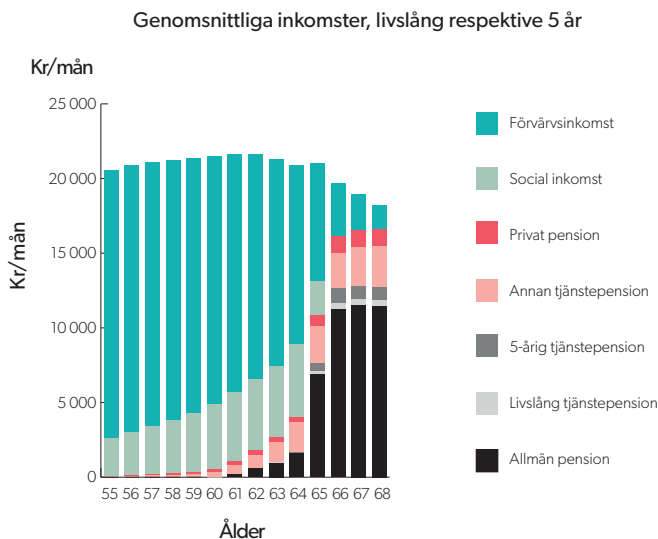
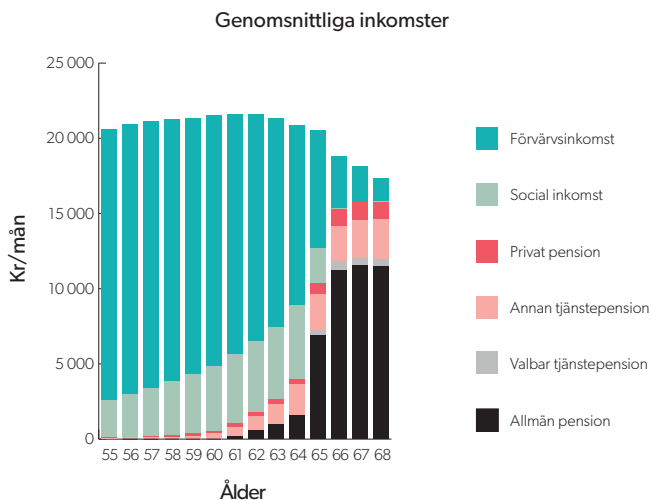
Jag bortser från privat pension.

¹⁴ Minskningen är något överskattad eftersom den genomsnittliga pension som skulle kunna tas ut tidsbegränsat avser samtliga uttag 2008–2013 medan övriga pensionsinkomster endast avser personer som påbörjat uttag 2010 eller tidigare. I framtiden kommer dock den relativa inkomstminskningen att bli större, eftersom en större andel av pensionskapitalet kommer att kunna tas ut tidsbegränsat.

Figur 1. Arbets- och pensionsinkomster för ITP2.

Figur 2. Arbets- och pensionsinkomster för SAF-LO/KAP-KL.

Not: Genomsnittliga inkomster uppdelade på ålder, sektor och utbetalningslängd. Analyspopulationen inkluderar individer som påbörjat uttag av tjänstepension från Alecta eller AMF mellan 2008 och 2010. Den övre grafen visar faktiska genomsnittsinkomster. Den mörkgråa delen i den nedre grafen motsvarar det genomsnittliga inkomstpåslaget av att ta ut tjänstepensionen på 5 år i stället för livsvarigt.

visar den nedre grafen ett hypotetiskt scenario. Här visar den ljusgrå delen utbetalningen om hela (den valbara) tjänstepensionen hade tagits ut livsvarigt. Om pensionen i stället hade tagits ut på 5 år hade det genomsnittliga *inkomstpåslaget* motsvarat den mörkgråa ytan. Höjden på staplarna i den nedre grafen visar alltså den genomsnittliga inkomsten vid olika åldrar under 5-årigt uttag.

Vi ser att 5-åriga uttag ger en tydlig inkomstökning under de tidiga pensionsåren. Återigen ser vi att valet av utbetalningstid har en större effekt på inkomsten för ITP2-kollektivet än SAF-LO/KAP-KL-kollektivet.

Utbetalningstider över tid

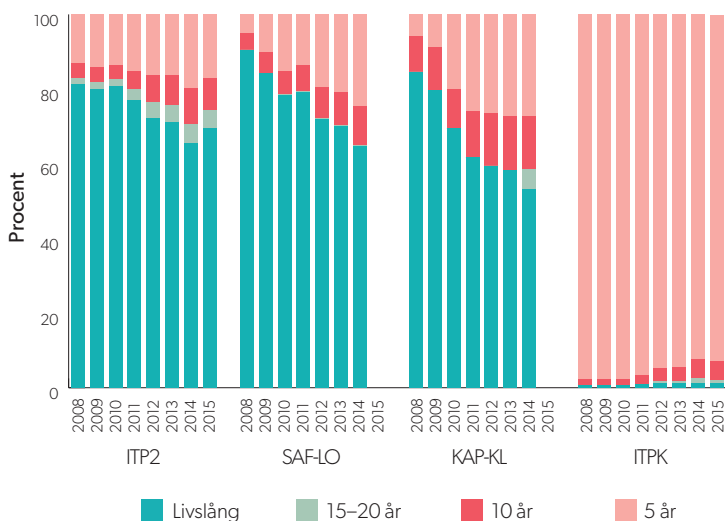
I den här delen studerar jag vilka utbetalningstider individer väljer. Figur 3 visar andelen tidsbegränsade och livsvariga utbetalningar per »pensionsprodukt« för 2008–2013. Tidsbegränsade utbetalningar sker antingen över 5, 10, 15 eller 20 år. Det är också möjligt att själv ange en annan utbetalningstid, men få utnyttjar denna möjlighet.¹⁵ Jag grupperar utbetalningar på 15 respektive 20 år eftersom få väljer dessa. De två första pensionsprodukterna, ITP2 och SAF-LO, är de viktigaste källorna till tjänstepension för vår analyspopulation. Jag redovisar även utbetalningstider för KAP-KL och den avgiftsbestämda delen av ITP2-avtalet, ursprunglig ITPK.

Figur 3 visar framför allt tre intressanta resultat. För det första betalas en majoritet av alla pensionsbehållningar ut livsvarigt. Under 2008–2013 betalades ungefär tre fjärdedelar av pensionerna inom både ITP2 och SAF-LO ut livsvarigt. I KAP-KL var motsvarande andel 65 procent. Endast i ursprunglig ITPK, den enda produkten utan livsvarig utbetalning som förvalsalternativ, är de tidsbegränsade uttagen fler (cirka 99 procent). Jag återkommer till förvalets betydelse längre fram i rapporten.

För det andra ser vi att andelen tidsbegränsade utbetalningar har ökat över tid. Mellan 2008 och 2013 steg andelen tidsbegränsade uttag i

¹⁵ I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet väljer knappt en halv procent en annan utbetalningstid. I ITP2-kollektivet sker cirka 5 procent av alla utbetalningar över en annan tidsperiod än 5, 10, 15, 20 år och livslångt. En majoritet av dessa består av 2–4-åriga utbetalningar från ITPK som jag för enkelhetens skull klassificerar som 5-åriga utbetalningar. Övriga utbetalningar klassificeras efter närmaste utbetalningsalternativ, det vill säga en 7-årig utbetalning räknas som en 5-årig utbetalning medan en 8-årig utbetalning räknas som en 10-årig utbetalning och så vidare.

Figur 3. Valda utbetalningstider inom ITP2, SAF-LO och KAP-KL.

Not: Uppgifter om utbetalningstider i ITP2 och SAF-LO kommer från Alecta respektive AMF. KAP-KL avser utbetalningar för de kommun- och landstingsanställda som flyttat sin avgiftsbestämda pension till AMF. ITPK syftar på utbetalningar av de pensionsrätter som intjänades före juli 2007, det vill säga »ursprunglig ITPK«. Ursprunglig ITPK har till skillnad från övriga tre avtal 5-årig utbetalning som förval och kan dessutom tas ut på 2 år. De ITPK-försäkringar som tas ut på 2 år (cirka 10 procent) kategoriseras som 5-åriga utbetalningar. Antalet individer i respektive avtalsområde är 182 805, 153 911, 60 221 och 154 208. För 2014–2015 har uppgifter om utbetalningstider tillhandahållits av ISF.

ITP2 från knappa 19 procent till 30 procent. I SAF-LO och KAP-KL var ökningen ännu större. 2008 var andelen tidsbegränsade uttag i SAF-LO endast 10 procent jämfört med 32 procent 2013. Trenden mot fler tidsbegränsade uttag fortsatte även under 2014–2015, med undantag för ITP2 år 2015. Minskningen under 2015 beror sannolikt på en blankettförändring hos Alecta som innebar att kryssvalsrutorna för utbetalningsalternativen flyttades till baksidan.

För det tredje ser vi att de flesta tidsbegränsade uttagen görs på 5 år. 5-åriga uttag utgör ungefär två tredjedelar av de tidsbegränsade uttagen i både ITP2, SAF-LO och KAP-KL. Andelen 10-åriga uttag har också ökat i snabb takt.

4. Vad påverkar valet av utbetalningstid?

En stor del av den internationella forskningen på detta område har försökt förklara varför så få väljer livslånga utbetalningar när ekonomisk teori tydligt visar fördelen med dessa. Yaari (1965) visade teoretiskt att rationella, riskaverta individer utan arvsmotiv alltid tjänar på att få sin pension utbetald livet ut. Den förväntade konsumtionsnivån kommer alltid att vara högre med en livslång utbetalning än om individen skulle ha investerat pensionskapitalet på egen hand eller tagit ut det under en begränsad tidsperiod. Skälet är att de som dör tidigt subventionerar utbetalningarna till dem som lever länge. Livslånga utbetalningar fungerar alltså både som en försäkring mot ett långt liv och leder till förbättrade konsumtionsmöjligheter. Antagandena i Yaaris modell kan naturligtvis problematiseras, vilket också har gjorts. Det mesta tyder ändå på att individer borde ta ut en stor del av sitt pensionskapital livslångt.¹⁶

Trots fördelarna med livslånga utbetalningar är den privata marknaden för så kallade annuiteter mycket liten. I framför allt USA och

¹⁶ Exempelvis visade Davidoff, Brown och Diamond (2005) att individer borde investera en stor del av sitt pensionskapital i ett livslångt alternativ även om priset inte är helt aktuellt rättvist. Vidare visade Yogo (2009) att individer kan ha stor nytta av livslånga (privata) pensioner även om de antas ha arvsmotiv, en deprecierande hälsa och tillgång till allmän pension med obligatorisk livslång utbetalning.

Storbritannien, där privata pensionsmedel utgör en viktig inkomstkälla, har den privata annuitetsmarknadens begränsade storlek gett upphov till det så kallade annuitetspusslet. För att förstå orsakerna bakom det här pusslet har forskare studerat utbetalningsbeslut i situationer där individer måste välja utbetalningstid. Man har framför allt studerat utbetalningsbeslut i olika tjänstepensionssystem, både i USA, Storbritannien och andra länder.¹⁷

I den här delen undersöker jag vad som påverkar valet av utbetalningstid i Sverige. Ett enkelt sätt att undersöka detta är att se hur uttagsvalet skiljer sig mellan personer med olika egenskaper. Jag grupperar därför individer efter egenskaper som tidigare forskning har visat kan påverka valet av utbetalningstid. Figur 4 redovisar andelen som tar ut pensionen tidsbegränsat eller livsvarigt i dessa grupper. Jag använder också statistisk regressionsanalys för att undersöka hur en viss egenskap påverkar uttagsvalet efter att ha kontrollerat för andra förklaringsfaktorer. Effekterna har skattats separat för de båda kollektiven och redovisas i tabell 2. För att tolka effekten av en viss variabel på sannolikheten att välja en 5- eller 10-årig utbetalning i procentenheter ska koefficienterna multipliceras med 100 (se förklaringsrutan för mer information om hur resultaten kan tolkas).

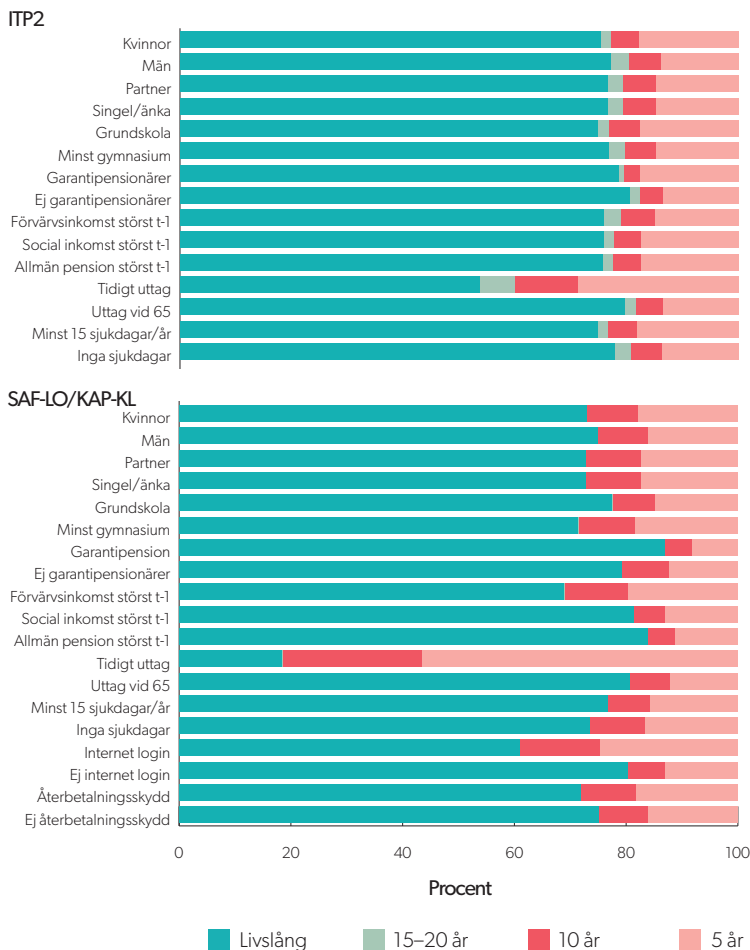
Som vi har sett kan en individ göra fler än ett utbetalningsval, men eftersom analysen sker på individnivå måste jag begränsa mig till ett val per individ. För ITP2-kollektivet gäller utbetalningsvalet i ITP2 medan jag för dem i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet väljer det val som rör det största pensionskapitalet med livslång utbetalning som förval. Nedan diskuterar jag de mest anmärkningsvärda resultaten och jämför dem med vad tidigare studier funnit.

Hälsa och snedvridet urval

En vanlig förklaring till annuitetspusslet är snedvridet urval (*adverse selection*), vilket innebär att individer med lång livslängd väljer livslång utbetalning. Sådan selektion leder till att pensionsbolagens kostnader för livslånga utbetalningar går upp, vilket i sin tur borde föranleda ett högre pris på livslånga pensioner. I en avgiftsbestämd tjänstepension höjs priset

¹⁷ Se Benartzi, Previtro och Thaler (2011) och Hagen (2015) för en genomgång av litteraturen.

Figur 4. Val av utbetalningstider i olika grupper.

genom att månadsutbetalningen sänks för ett givet pensionskapital. Livslånga pensioner blir därmed mindre attraktiva för individer med kort livslängd. I linje med detta fann Finkelstein och Poterba (2002, 2004) att individer som deltar på den frivilliga, privata marknaden för annuiteter i Storbritannien tenderar att leva längre än de som väljer att stå utanför. I obligatoriska pensionssystem är logiken densamma. Långa

utbetalningstider borde vara mer attraktiva för individer som tror att de kommer att leva länge eftersom utbetalningarna prissätts efter kollektivets genomsnittliga livslängd.

Jag finner starka belägg för att individer i det svenska tjänstepensionssystemet väljer utbetalningstid efter livslängdsförväntningar. I en tidigare studie visar jag att det är 40–60 procent mer sannolikt att ITP-anslutna tjänstemän som tog ut sin pension på 5 år har dött inom 2–4 år efter utbetalningens början än tjänstemän som tog ut sin pension livsvarigt.¹⁸ Notera att ökningen i dödlighet sker från en låg nivå (2–4 procent) och att den beror på många andra saker än den 5-åriga utbetalningen i sig.

Vidare visar figur 4 att individerna i ITP2-kollektivet med hög sjukskrivningsgrad väljer 5-åriga utbetalningar i högre utsträckning än de individer som inte varit sjukskrivna. I tabell 2 ser vi att effekten av tidigare sjukfrånvaro på sannolikheten att välja 5-årig utbetalning är signifikant även när vi kontrollerar för andra förklaringsfaktorer. Under rubriken »Största inkomstkällan året innan utbetalningsvalet« ser vi också att det är 1,3 procentenheter mer sannolikt att individer med social inkomst som största inkomstkälla året innan utbetalningsvalet väljer en 5-årig utbetalning än att individer med förvärvsinkomst som största inkomstkälla gör det.

Den nedre panelen i figur 4 visar på ett omvänt förhållande mellan livslånga uttag och sjukskrivningshistorik i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Närmare bestämt är andelen som tar ut pensionen tidsbegränsat 3 procentenheter högre bland dem utan tidigare sjukskrivning än bland dem med hög sjukskrivningsgrad. Skillnaden försvinner dock och får dessutom motsatt tecken när vi kontrollerar för andra förklaringsfaktorer, vilket vi ser på den positiva koefficienten framför variabeln »> 15 sjukdagar/år« i tabell 2. Det innebär att sämre hälsa, i enlighet med ekonomisk teori, ökar sannolikheten att ta ut pensionen tidsbegränsat även i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet.¹⁹ Sambandet mellan hälsa och val av utbetalningstid är dock tydligare bland tjänstemännen.

¹⁸ Hagen (2015).

¹⁹ Eftersom avlidna personer inte finns med i datamaterialet från AMF kan jag inte som för ITP2-kollektivet jämföra dödlighet mellan dem som väljer tidsbegränsade och livslånga uttag i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Det innebär också att de pensionärer i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet som har allra sämst hälsa inte finns med i analyspopulationen.

Män och kvinnor väljer lika

Eftersom tjänstepensionerna är beräknade utifrån könsneutrala livslängdstabeller och medellivslängden är högre för kvinnor än för män, är det i genomsnitt mer fördelaktigt för kvinnor att ta ut pensionen livsvarigt. Hagen (2015) visar att en kvinnas sammanlagda pensionsbehållning från ITP2 kan förväntas vara 9 procent större än för en man som går i pension vid samma ålder med lika stort pensionskapital (det vill säga lika stor månatlig pension). Det finns således starka skäl för kvinnor att välja längre utbetalningstider. Trots detta har de empiriska studier som finns på området funnit resultat i båda riktningar.²⁰

I motsats till vad som kan förväntas utifrån teori visar figur 4 att kvinnor väljer kortare utbetalningstider än män. Skillnaderna är emellertid förhållandevis små. I ITP2-kollektivet väljer cirka 14 procent av männen och 18 procent av kvinnorna att ta ut pensionen på 5 år. I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet är motsvarande skillnad något mindre. I båda kollektiverna är skillnaden i andelen som väljer en livslång utbetalning cirka 2 procentenheter.

Resultaten i tabell 2 tyder på att skillnaden i utbetalningstider mellan män och kvinnor i stor utsträckning drivs av andra saker, till exempel inkomst och pensionskapital. På den första raden ser vi att det varken är mer eller mindre sannolikt att kvinnliga tjänstemän väljer en 5-årig utbetalning än att tjänstemän av motsatt kön gör det. Det är däremot något mindre sannolikt att de tar ut pensionen på 10 år. I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet kvarstår den positiva effekten av att vara kvinna på sannolikheten att ta ut pensionen på 5 år när vi kontrollerar för andra förklaringsfaktorer, men effekten är relativt liten (cirka 1,2 procentenheter). Även här är det mindre sannolikt att kvinnor väljer en 10-årig utbetalning.

Andra demografiska faktorer

Valet av utbetalningstid kan påverkas av om man har en partner eller inte. Individer med en partner borde vara mindre sannolika att ta ut pensionen livet ut eftersom partners inkomst utgör ett alternativt

²⁰ Se Hagen (2015) för referenser.

Tabell 2. Regressionsresultat.

	ITP2		SAF-LO/KAP-KL	
	5 år	10 år	5 år	10 år
Bakgrundsinformation				
Kvinna	-0,002 (0,002)	-0,008** (0,001)	0,012** (0,002)	-0,008** (0,002)
Gift	-0,007** (0,002)	0,004** (0,001)	-0,005* (0,002)	0,005** (0,001)
Äldre partner (antal år)	0,000 (0,000)	0,000+ (0,000)	-0,001** (0,000)	0,000 (0,000)
Änka/änkeman	-0,003 (0,004)	-0,004 (0,003)	0,006 (0,090)	-0,004 (0,035)
Barn	0,003+ (0,002)	0,002 (0,001)	0,012** (0,002)	0,004* (0,002)
Grundskola	0,012** (0,002)	0,000 (0,001)	-0,002 (0,002)	0,001 (0,002)
Gymnasium	ref	ref	ref	ref
Högskola	-0,014** (0,002)	-0,005** (0,001)	-0,006* (0,003)	0,000 (0,002)
> 15 sjukdagar/år	0,020** (0,002)	0,003* (0,001)	0,014** (0,002)	0,001 (0,002)
Största inkomstkällan året innan utbetalningsvalet				
Förvärvsinkomst	ref	ref	ref	ref
Allmän pension	0,023** (0,003)	0,003 (0,002)	-0,011 (0,363)	-0,019 (0,182)
Tjänstepension	0,011** (0,003)	0,000 (0,002)	0,002 (0,207)	-0,007 (0,107)
Social inkomst	0,013** (0,002)	0,005** (0,002)	0,007** (0,002)	-0,003 (0,002)

UTBETALNINGSTIDER I TJÄNSTEPENSIONSSYSTEMET

	ITP2		SAF-LO/KAP-KL	
	5 år	10 år	5 år	10 år
Förvärvsinkomst 56–60 år, percentiler				
< 10:e	-0,020** (0,003)	-0,030** (0,003)	-0,039 (0,082)	-0,036 (0,033)
10:e–25:e	-0,005* (0,002)	-0,014** (0,002)	-0,027** (0,003)	-0,021** (0,003)
25:e–75:e	ref	ref	ref	ref
75:e–90:e	-0,026** (0,003)	0,002 (0,002)	0,010** (0,002)	0,008** (0,002)
> 90:e	-0,004 (0,004)	-0,009** (0,002)	-0,007* (0,003)	0,006** (0,002)
Kapitalets storlek, percentiler				
< 10:e	0,143** (0,002)	-0,021** (0,002)	0,033 (0,305)	-0,080 (0,155)
10:e–25:e	0,070** (0,002)	-0,001 (0,002)	0,046** (0,002)	-0,037** (0,002)
25:e–75:e	ref	ref	ref	ref
75:e–90:e	-0,061** (0,003)	-0,001 (0,002)	0,006 (0,180)	0,033 (0,091)
> 90:e	-0,177** (0,005)	-0,005* (0,002)	0,026** (0,003)	0,038** (0,002)
Ålder vid utbetalningsvalet				
< 62 år	0,193** (0,004)	0,051** (0,002)	0,306** (0,003)	0,133** (0,003)
63–64 år	0,160** (0,003)	0,048** (0,001)	0,270** (0,002)	0,136** (0,002)
65 år	ref	ref	ref	ref
> 66 år	0,191 (15,122)	0,088 (7,790)	0,123** (0,003)	0,092** (0,002)

	ITP2		SAF-LO/KAP-KL	
	5 år	10 år	5 år	10 år
Övriga variabler				
SAF-LO	0,003 (0,003)	0,008** (0,002)		
KAP-KL	0,085 (3,135)	0,075 (1,610)	0,045 (0,039)	0,033* (0,016)
Internet login			0,050** (0,002)	0,033** (0,001)
Återbetalningsskydd			0,018** (0,002)	0,019** (0,001)
Antal individer	182 805	182 805	186 143	186 143

Förklaring av tabell 2. För att undersöka effekten av olika egenskaper hos individerna på valet av utbetalningstid har jag använt statistisk regressionsanalys. Jag har använt mig av en multinomial logistisk regressionsmodell, vilket är lämpligt när utfallsvariabeln har flera kategorier (här flera utbetalningsalternativ).

Tabell 2 redovisar separata skattningar för de båda kollektiven. Utfallsvariabeln avser valet av utbetalningstid i individens viktigaste pensionsförsäkring med livslång utbetalning som förval. Koefficienterna har omvandlats till predicerade sannolikheter för att underlätta tolkningen. För att tolka effekten av en viss variabel i procentenheter kan man multiplicera koefficienterna med hundra.

Nästan alla variabler i modellen är så kallade dummyvariabler (de antar värdena 0 eller 1). Det innebär att koefficienten framför en viss variabel kan tolkas som effekten av att »slå på» variabeln från 0 till 1 samtidigt som övriga variabler hålls på sina genomsnitt. Till exempel, koefficienten i kolumn (3) på den översta raden innebär att sannolikheten för en genomsnittlig individ i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet att ta ut pensionen på 5 år ökar med 1,2 procentenheter för kvinnor. Den enda kontinuerliga variabeln är »äldre partner» som anges i antal år. Koefficienten anger då effekten av att ens eventuella partner blir ett år äldre på sannolikheten att välja en viss utbetalningstid.

Alla variabler i tabellen har en referenskategori mot vilken effekten ska jämföras. I vissa fall har jag skrivit ut referenskategori, till exempel för ålder vid utbetalningsvalet där referenskategori är 65. För övriga variabler är referenskategorierna följande: kvinna (ref. man), gift/registrerad partner/änka/änkeman (ref. ingen registrerad partner), barn (ref. inga barn), >15 sjukdagar (ref. ≤15 sjukdagar), SAF-LO (ref. ej SAF-LO), KAP-KL (ref. ej KAP-KL), internet login (ref. ej internet login), återbetalningsskydd (ref. ej återbetalningsskydd). **, * och + visar statistisk signifikans på 1-, 5- och 10-procentsnivån.

försäkringsskydd mot ett långt liv.²¹ Resultaten i den här studien visar att skillnaderna mellan individer med respektive utan partner är små. Koefficienterna framför »Gift« högst upp i tabell 2 innebär att det är cirka en halv procentenhet mindre sannolikt att gifta väljer en 5-årig utbetalning än att ogifta gör det (gäller båda kollektiven).

Partnerns ålder kan också påverka valet av utbetalningstid. Efterfrågan på tidsbegränsade utbetalningar borde minska ju äldre partnern är eftersom försäkringsskyddet mot ett långt liv blir sämre. Vi finner visst stöd för detta i tabell 2 där sannolikheten för att individerna i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet väljer en 5-årig utbetalning minskar ju äldre partnern är (0,1 procentenheter per år).

De flesta studier som undersökt sambandet mellan utbildning och utbetalningstid har funnit att högutbildade väljer livslång utbetalning i högre utsträckning än lågutbildade.²² Eftersom livslånga utbetalningar ofta lyfts fram som det bästa alternativet antas effekten av utbildning gå via en högre grad av finansiell förmåga som skapar bättre förutsättningar att fatta ett välinformerat beslut.

I tabell 2 ser vi att högskoleutbildade tjänstemän väljer tidsbegränsade utbetalningar i lägre utsträckning än individer som bara gått ut gymnasiet. 5-åriga utbetalningar är dock ännu vanligare bland tjänstemän som bara gått ut grundskolan. I SAF-LO/KAP-kollektivet har utbildningsnivån i sig ingen effekt på valet av utbetalningstid. Även om figur 4 indikerar ett omvänt förhållande mellan utbildningsnivå och utbetalningstid jämfört med ITP2-kollektivet, försvinner effekten när vi kontrollerar för andra förklaringsfaktorer.

Valet av utbetalningstid kan också påverkas av eventuella arvsmotiv. Till skillnad från en person som inte vill efterlämna något kommer en person med arvsmotiv att få viss nytta av den förmögenhet som återstår när han eller hon dör. Om nyttan av att efterlämna ett arv är större än nyttan av det försäkringsskydd som en livslång utbetalning innebär, finns det starka skäl att välja ett tidsbegränsat utbetalningsalternativ. Effekten av arvsmotiv kan undersökas genom att jämföra individer med respektive utan barn. I genomsnitt borde arvsmotivet vara starkare i den

21 Brown och Poterba (2000).

22 Se till exempel Inkmann, Lopes och Michaelides (2011) och Brown, Ivković och Weisbenner (2015).

förra gruppen, även om det så klart finns personer med barn som inte vill efterlämna något och vice versa.

Resultaten för SAF-LO/KAP-KL-kollektivet visar att för personer som har barn ökar sannolikheten att ta ut pensionen på 5 år med 1,2 procentenheter. Motsvarande effekt i ITP2-kollektivet är försumbar. Jag jämför också individer som valt att teckna ett återbetalningsskydd med dem som inte gjort det, eftersom tecknandet av återbetalningsskydd är starkt korrelerat med förekomsten av arvsmotiv.²³ Eftersom det inte finns något allmänt återbetalningsskydd i ITP2 visar tabell 2 endast effekten för SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. I enlighet med teorin är individer som tecknat ett återbetalningsskydd nästan 2 procentenheter mer sannolika att ta ut pensionen på 5 eller 10 år.

Inkomst och pensionskapital

Valet av utbetalningstid kan också påverkas av de pensionsinkomster man har vid sidan av tjänstepensionen. En individ som redan har ett gott försäkringsskydd mot ett långt liv i form av en hög allmän pension, privat pensionssparande eller annan typ av förmögenhet (till exempel bostad och finansiella tillgångar) kommer inte att värdera en livslång tjänstepensionsutbetalning lika högt som en individ med lika stort tjänstepensionskapital men med mindre betydelsefulla alternativ till tjänstepensionen.

Även storleken på pensionskapitalet kan påverka uttagsvalet. Vilken riktning effekten har är däremot inte givet på förhand. Å ena sidan kan ett större pensionskapital öka sannolikheten att ta ut pensionen livsvarigt eftersom pensionen då spelar en viktigare roll för att hålla levnadsstandarden på en viss nivå sent i livet. Tidigare forskning har också visat att ett litet pensionskapital ofta tas ut på så kort tid som möjligt eftersom den månatliga utbetalningen under ett livslångt alternativ skulle bli mycket liten. Troligtvis är det därför mer sannolikt att en individ skulle ta ut pensionen tidsbegränsat om den var uppdelad på flera mindre komponenter än om den kom från ett och samma ställe. Å andra sidan kan ett större pensionskapital öka sannolikheten att aktivt välja bort en livslång utbetalning under antagandet att individer som kan ta ut en stor

23 Bernheim (1991).

del av sitt totala pensionskapital tidsbegränsat har starkare incitament att sätta sig in i pensionsbeslutet och därmed också bli varse om att det faktiskt finns ett val att göra.

Eftersom datamaterialet inte ger en sammantagen bild av individens privata förmögenhet har jag analyserat effekten av tjänstepensionskapitalets storlek på valet av utbetalningstid. Jag studerar också effekten av individens inkomstnivå, närmare bestämt den genomsnittliga månadsinkomsten mellan 56 och 60 års ålder, som borde vara korrelerad med både förmögenhet och andra pensionsinkomster.

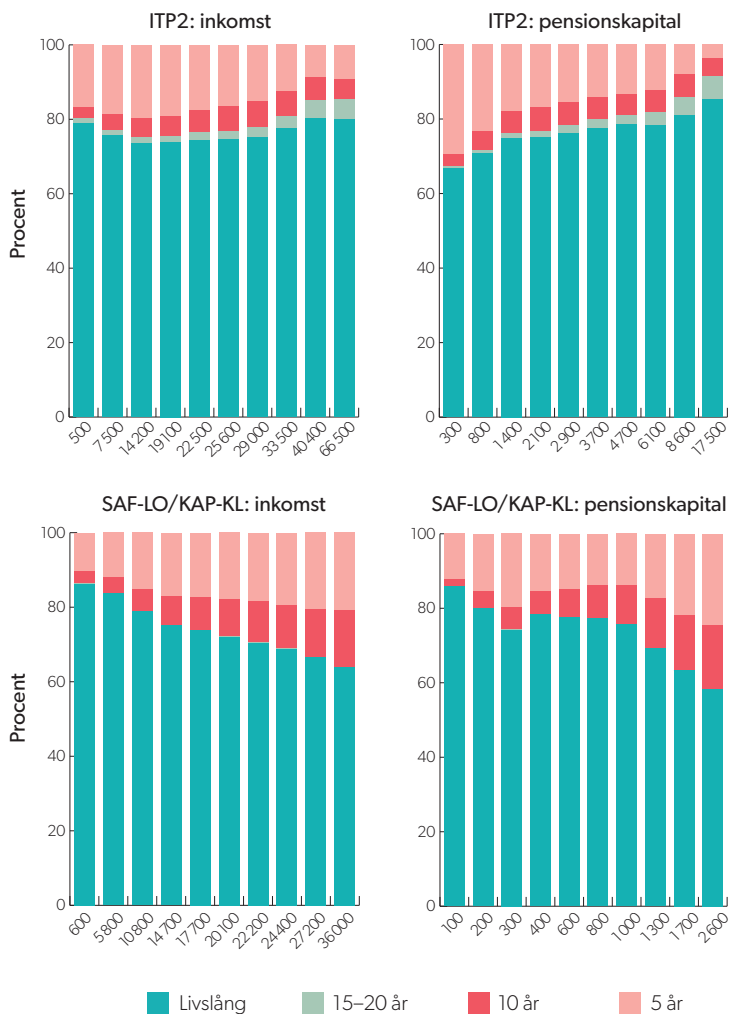
Figur 5 redovisar valda utbetalningstider för grupper rangordnade efter inkomst och pensionskapital. Under respektive stapel redovisas gruppens genomsnittliga inkomst eller pensionsutbetalning om pension tas ut livsvarigt (kronor per månad).

Figuren visar att både inkomst och pensionskapital är starkt korrelerade med valet av utbetalningstid, men att riktningen på sambandet skiljer sig mellan de två kollektiverna. I ITP2-kollektivet ökar sannolikheten att ta ut pensionen livsvarigt med pensionskapitalets storlek. Endast 67 procent i gruppen med minst pensionskapital tar ut pensionen livsvarigt jämfört med 85 procent i den översta gruppen. Skillnaden i hur många som väljer en 5-årig utbetalning är ännu större: 30 respektive 4 procent. Notera att den förra gruppens pensionsutbetalning endast är 300 kronor per månad jämfört med 17 500 kronor per månad för den senare (vid livsvarigt uttag).

I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet ser vi ett motsatt samband. Sannolikheten att ta ut pensionen livsvarigt *minskar* med pensionskapitalets storlek. 58 procent i gruppen med störst kapital tar ut pensionen livsvarigt jämfört med 86 procent bland dem med minst kapital. Ett större pensionskapital leder dock inte alltid till att sannolikheten att ta ut pensionen på 5 år ökar. I tabell 2 ser vi att det är 4,6 procentenheter mer sannolikt att individer i den 10–25:e kapitalpercentilen tar ut pensionen på 5 år än referensgruppen (25–75:e kapitalpercentilen) jämfört med 2,6 procentenheter för de 10 procent med störst kapital. Sammanfattningsvis tas alltså stora och små belopp, men inte de allra minsta beloppen, ut på 5 år i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Pensionskapitalet spelar en viktigare roll för 10-åriga utbetalningar. Tabell 2 visar att större pensionskapital i regel ökar sannolikheten att välja en 10-årig utbetalning.

Eftersom det finns ett starkt positivt samband mellan pensionska-

Figur 5. Uttagsval efter inkomst- och pensionskapitalnivå i kronor per månad.

Not: Figuren visar valda utbetalningstider för olika grupper rangordnade efter inkomst och pensionskapital. Med inkomst avses genomsnittlig arbetsinkomst mellan 56 och 60 års ålder medan pensionskapital avser utbetalningens storlek om det pensionskapital som är valbart tas ut livsvarigt (i kronor per månad).

pital och tidigare arbetsinkomst är det inte förvånande att resultaten för inkomster pekar åt samma håll. För ITP2-kollektivet är det tydligt att de med höga inkomster väljer längre utbetalningstider. Att ha haft låg inkomst är dock inte lika starkt förknippat med att ta ut pensionen på 5 år som att ha ett litet pensionskapital. I tabell 2 ser vi att de 10 procent med lägst inkomst är 2 procentenheter mindre sannolika att välja en 5-årig utbetalning än referensgruppen. En förklaring kan vara att individer med de allra lägsta inkomsterna har sämre kännedom om utbetalningsvalet och dess konsekvenser och därför är mindre benägna att välja bort förhandsvalet. Alternativt känner de inte till utbetalningsvalet alls. I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet ökar sannolikheten att ta ut pensionen på 5 eller 10 år med ökad inkomst. I gruppen med de allra lägsta inkomsterna tar endast 10 respektive 3 procent ut pensionen på 5 respektive 10 år. Bland dem med de högsta inkomsterna är motsvarande siffror 21 respektive 15 procent.

Skatteincitament påverkar

En viktig aspekt är huruvida utbetalningsalternativen utvärderas före eller efter skatt. Även om pensionsbolagen redovisar utbetalningen före skatt är individen troligtvis mer intresserad av vad som återstår efter skatt. I ett progressivt skattesystem blir skattesatsen högre ju kortare utbetalningstid man väljer och ju högre inkomst man har. Skatteeffekten av att ta ut pensionen på 5 år i stället för livsvarigt blir därför som störst för individer med stort pensionskapital av vilket en stor andel kan tas ut tidsbegränsat.

Tabell 3 jämför de skattemässiga konsekvenserna av att ta ut pensionen livsvarigt eller på 5 år för tre hypotetiska individer med olika inkomster. Individerna antas få allmän pension och tjänstepension från ITP2. Rad 1-4 redovisar storleken på pensionsutbetalningen före och efter skatt för båda utbetalningsalternativen medan rad 5-6 visar skatten i procent. Vi ser att en större andel av höginkomsttagarens pensionsinkomst går till skatt. Exempelvis betalar låginkomsttagaren 28,2 procent av sin pensionsinkomst i skatt jämfört med 34,6 procent för höginkomsttagaren när tjänstepensionen betalas ut livslångt. Vidare ser vi att ju högre inkomst man har, desto större blir skatteeffekten av att välja en 5-årig utbetalning. Höginkomsttagarens skatt ökar med drygt

Tabell 3. Värdet på livslång och 5-årig utbetalning före och efter skatt, kronor per månad.

	Låg inkomst	Medelinkomst	Hög inkomst
Livslång utbetalning före skatt	2 000	6 000	12 000
Livslång utbetalning efter skatt	1 437	3 970	7 850
5-årig utbetalning före skatt	7 460	22 380	44 760
5-årig utbetalning efter skatt	5 200	14 500	23 400
Skatt, livslång utbetalning	28,2 %	33,8 %	34,6 %
Skatt, 5-årig utbetalning	30,3 %	35,2 %	47,7 %
MWR före skatt	0,96	0,96	0,96
MWR efter skatt	0,99	0,98	1,20

Not: Tabellen visar skatteeffekten av att ta ut pensionen på 5 år i stället för livsvarigt för tre hypotetiska individer med olika pensionsinkomster. Låg inkomst, medelinkomst och hög inkomst innebär en allmän pension om 10 000 kronor, 15 000 kronor respektive 20 000 kronor per månad före skatt och en tjänstepension från ITP2 enligt rad 1-4 som beror på utbetalningstid och om den rapporteras före eller efter skatt. Individerna antas gå i pension vid 65 års ålder. Skatten är den genomsnittliga skattesatsen för hela pensionsinkomsten. MWR (*money's worth ratio*) anger kvoten mellan det förväntade diskonterade nuvärdet av strömmen av framtida pensionsutbetalningar under livslång utbetalning och 5-årig utbetalning.

13 procentenheter när pensionen tas ut på 5 år i stället för livet ut jämfört med 2 procentenheter för låginkomsttagaren.

Den totala skatteeffekten på tjänstepensionens värde sett över hela livet redovisas i de två sista raderna. För att beräkna värdet av en livslång utbetalning sett över hela livet jämfört med värdet på en 5-årig utbetalning använder jag ett mått som kallas för MWR (*money's worth ratio*). Mer specifikt anger MWR kvoten mellan det förväntade diskonterade nuvärdet av strömmen av framtida pensionsutbetalningar under livslång utbetalning och 5-årig utbetalning. Detta innebär att när $MWR=1$ kan en individ som tror sig leva lika länge som genomsnittet förvänta sig att »få ut« lika mycket oavsett om pensionen tas ut på 5 år eller livsvarigt. Om $MWR>1$ är det i stället mer »lönsamt« att ta ut pensionen livet ut än på

5 år och vice versa. I praktiken beror MWR på pensionsbolagets prognosränta (det vill säga den förväntade avkastningen på kapitalet under utbetalningsfasen) och livslängdsantaganden. I det här exemplet har jag använt könsneutrala livslängdstabeller från SCB för att beräkna återstående förväntad livslängd vid 65 års ålder och Alectas omräkningsfaktorer.

Före skatt beror inte värdet av pensionsutbetalningarna under olika utbetalningsalternativ på inkomstnivån eftersom pensionsbolagens omräkningsfaktorer inte gör det heller. Här innebär 0,96 att den totala pensionsbeholdningen för en individ med genomsnittlig livslängd blir 4 procent större om pensionen betalas ut under 5 år än livet ut. Detta innebär att det för många borde vara fördelaktigt att välja en 5-årig utbetalning från ITP2 om man bara ser till förväntade pensionsutbetalningar före skatt.

Den sista raden visar att värdet av de framtida pensionsutbetalningarna för höginkomsttagaren *efter skatt* blir 20 procent större om han eller hon väljer att ta ut tjänstepensionen livsvarigt i stället för på 5 år. Motsvarande effekt för de båda andra individerna är försumbar. Anledningen är att skatteeffekten blir särskilt stor om den totala pensionsinkomsten överstiger gränsen för statlig inkomstskatt (cirka 38 900 kronor per månad 2016), vilket den gör för höginkomsttagaren men inte för de två andra individerna i vårt exempel.

Cirka 18 procent av individerna i ITP2-kollektivet betalar statlig inkomstskatt året efter uttag. Hela 12 procent betalar statlig inkomstskatt endast under förutsättning att de väljer att ta ut pensionen på 5 år. För den senare gruppen borde skatteeffekten bli extra tydlig. Att en så stor andel av ITP2-kollektivet har starka skatteincitament att välja långa utbetalningstider kan vara en viktig förklaring till att individer i den övre delen av inkomst- och kapitalfördelningen också gör så.

I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet betalar endast 3,5 procent statlig inkomstskatt året efter uttag. Dessutom är det väldigt få som skulle passera gränsen för statlig inkomstskatt om de valde att ta ut pensionen på 5 år. Frånvaron av starka skatteincitament att välja långa utbetalningstider för personer med låga eller genomsnittliga pensioner kan förklara varför förhållandet mellan utbetalningstider å ena sidan och inkomst och kapital å andra sidan skiljer sig åt så mycket mellan kollektiven.

Resultaten tyder alltså på att individer tar hänsyn till starka skatteincitament när de väljer utbetalningstid. Diskussionen relaterar mer generellt till hur efterfrågan på livslånga utbetalningar beror på hur de

prissätts i förhållande till andra utbetalningsalternativ. Med pris menar jag hur utbetalningens förväntade värde, sett över hela livet, relaterar till de pengar man hade kunnat tjäna om pensionen i stället betalats ut som en klumpsumma (eller på 5 år) för att sedan investeras (MWR är det vanligaste sättet att mäta prisnivån på).

Det finns bara två studier som på ett trovärdigt sätt har undersökt hur efterfrågan på livslånga utbetalningar beror på priset. Chalmers och Reuter (2012) undersökte om statsanställda i Oregon, USA, reagerade på prisförändringar som orsakades av ränteförändringar över tid och användandet av olika beräkningsmodeller. De fann inga bevis för att ett högre pris ledde till att efterfrågan på det livslånga utbetalningsalternativet gick ner och vice versa. Den mest troliga förklaringen bakom den uteblivna effekten är att valet av utbetalningstid är komplext och att många inte har tillräcklig finansiell kunskap för att göra ett informerat val. Valet av utbetalningstid var dock starkare kopplat till individspecifika egenskaper som till exempel hälsa och andra pensionsinkomster.

Den andra studien undersökte hur andelen livslånga utbetalningar påverkades av att man sänkte det månatliga beloppet för ett givet pensionskapital i det schweiziska tjänstepensionssystemet.²⁴ Reformen innebär att det blev mindre fördelaktigt att ta ut pensionen livslångt jämfört med att ta ut den som en klumpsumma, det vill säga man höjde priset på det livslånga utbetalningsalternativet. De fann starkt stöd för att andelen livslånga uttag minskade till följd av prisförändringen. En viktig skillnad mot den amerikanska studien är att reformen i det schweiziska pensionssystemet annonserades på förhand och fick spridning i media.

Sammantaget verkar alltså individer reagera på stora och transparenta prisförändringar, som exempelvis kan bero på marginalskatteeffekter eller förändringar i pensionsbolagens omräkningsfaktorer. Mer osannolikt är det att individer reagerar på mindre prisförändringar av mer »teknisk« karaktär.

Kortare utbetalningstid vid tidig pension

Det finns flera skäl att förvänta sig att individer som påbörjar uttaget av tjänstepensionen innan 65-årsdagen väljer tidsbegränsade utbetalningar i

²⁴ Bütler, Staubli och Zito (2013).

större utsträckning än de som tar ut vid 65. Tidsbegränsade utbetalningar kan skapa ekonomiskt utrymme att gå i pension tidigt för individer med dålig hälsa eller som av andra skäl inte kan arbeta vidare. Andra som har ekonomiskt utrymme att gå i pension tidigt, alldeles oavsett om det finns tidsbegränsade utbetalningar eller inte, kan ändå använda dessa för att öka konsumtionskapaciteten under de tidiga pensionsåren. Ett tredje skäl kan vara att medvetandegraden om att det faktiskt finns tidsbegränsade utbetalningsalternativ är högre bland dem som gör tidiga uttag eftersom de måste ansöka aktivt om att få pensionen utbetald.

Resultaten visar att uttagsåldern spelar stor roll för valet av utbetalningstid. I figur 4 ser vi klart och tydligt att individer som påbörjar uttaget innan 65 års ålder väljer tidsbegränsade utbetalningar i högre utsträckning än de som påbörjar uttaget vid 65 års ålder.²⁵ Mer specifikt är 46 procent av alla tidiga uttag i ITP2-kollektivet tidsbegränsade. I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet är motsvarande andel hela 82 procent. Cirka 57 procent av dem som tar ut pensionen tidsbegränsat innan 65 års ålder väljer det 5-åriga utbetalningsalternativet.

Tabell 2 visar att effekten kvarstår när vi kontrollerar för andra förklaringsfaktorer. Vi ser också att ju tidigare individen tar ut sin tjänstepension innan 65-årsdagen, desto större är sannolikheten att hon eller han väljer ett tidsbegränsat alternativ. För ITP2-kollektivet är sannolikheten att välja en 5-årig utbetalning hela 19 procentenheter högre om pensionen tas ut det år man fyller 62 eller tidigare än om den tas ut det år man fyller 65. Motsvarande effekt för uttag mellan 63 och 64 års ålder är 16 procentenheter. För SAF-LO/KAP-KL-kollektivet är effekten ännu större – sannolikheten att välja en 5-årig utbetalning är 31 procentenheter högre om pensionen tas ut vid 62 års ålder eller tidigare än om den tas ut vid 65 års ålder. Även de som tar ut tjänstepensionen vid 66 års ålder eller senare väljer ett tidsbegränsat utbetalningsalternativ i större utsträckning än de som tar ut vid 65.

Effekten av uttagsålder på utbetalningsvalet är således stor, men drivs av en relativt liten grupp eftersom de flesta får pensionen utbetald från 65 år (se tabell 1). Tabell 2 visar också att individer vars viktigaste inkomstkälla året före utbetalningsvalet utgjordes av allmän pension, det

25 Med uttag vid 65 års ålder avses även den enstaka procent som tar ut pensionen vid 66 års ålder eller senare.

vill säga personer som gått i pension tidigt, är 2,3 procentenheter mer sannolika att välja en 5-årig utbetalning.

Vi kan få en bild av varför tidiga utbetalningar ofta görs tidsbegränsat genom att studera egenskaperna hos dem som väljer att ta ut pensionen innan de fyllt 65. Tabell 4 jämför individer som påbörjar uttaget av sin tjänstepension innan de fyllt 65 med dem som gör det året de fyller 65. De två första kolumnerna visar att de ITP-anslutna som tar ut pensionen tidigt har högre inkomster, bättre pensioner och färre sjukdagar än de som tar ut vid 65 års ålder. De har också starkare anknytning till arbetsmarknaden. Vid 60 års ålder var 89 procent i arbete jämfört med 78 procent i gruppen som tar ut vid 65. Fyra år senare är respektive andel 34 procent och 59 procent. Det ser alltså ut som om tjänstemän som tar ut pensionen tidigt också lämnar arbetsmarknaden i samband med detta.

För de allra flesta i den här gruppen sammanfaller dessutom uttaget av tjänstepension med uttaget av allmän pension. Nästan 90 procent av alla som tar ut sin tjänstepension tidigt tar också ut sin allmänna pension innan de fyllt 65. Det är alltså inte uppenbart att tillgången på tidsbegränsade uttag får människor att gå i pension tidigare än vad de annars skulle göra. För att kunna dra slutsatser kring sysselsättningseffekten av tidsbegränsade utbetalningar behövs dock en djupare analys.

I SAF-LO/KAP-KL-kollektivet är skillnaderna mellan de två grupperna inte lika stora, men mönstren är desamma. Personer som tar ut sin tjänstepension i förtid har något högre inkomster, högre tjänstepension och färre sjukdagar. Den totala pensionsinkomsten är dock något lägre.

Den höga andelen tidsbegränsade utbetalningar bland tidiga uttag verkar alltså drivas av personer med goda ekonomiska förutsättningar för att gå i pension tidigt. De kanske vill höja konsumtionskapaciteten under de första pensionsåren eller investera pengarna på egen hand. Resultaten pekar åt samma håll om vi i stället tittar på vid vilken ålder man tar ut den allmänna pensionen, även om skillnaderna mellan dem som tar ut tidigt och dem som tar ut vid 65 års ålder minskar något ju närmare man kommer 65-årsdagen.

Tabell 4. Jämförelse av individer som tar ut tjänstepensionen före 65 år och vid 65 år.

	ITP2		SAF-LO/KAP-KL	
	< 65 år	65 år	< 65 år	65 år
Bakgrundsinformation				
Kvinna	32,3 %	40,1 %	40,5 %	46,3 %
Gift	71,7 %	64,3 %	60,8 %	58,8 %
Singel	25,4 %	30,6 %	36,0 %	34,9 %
Änka/änkeman	2,9 %	5,0 %	3,2 %	6,3 %
Högskola	23,3 %	24,3 %	11,9 %	14,9 %
Inkomst 56–60 (kr/mån)	33 170	24 881	19 834	17 726
Sjukersättning	2,6 %	22,4 %	14,7 %	32,4 %
Sjukdagar (dagar/år)	9,86	22	21	33
Uttagsålder allmän pension				
< 62 år	36,5 %	14,3 %	33,7 %	8,9 %
63–64 år	52,2 %	12,6 %	51,2 %	10,2 %
65 år	4,0 %	62,1 %	5,7 %	73,1 %
>66 år	7,3 %	11,0 %	9,4 %	7,8 %
Pensionsinkomster				
Valbar tjänstepension (faktisk kr/mån)	7 583	4 442	1 546	803
Valbar tjänstepension livsvarig (potentiell kr/mån)	4 643	3 131	5 97	546
Valbar tjänstepension 5 år (potentiell kr/mån)	1 585	10 679	2 079	1 877
Total pension (kr/mån)	26 271	22 477	14 085	15 323
Total tjänstepension (kr/mån)	13 377	8 623	4 314	3 127
I arbete vid ålder				
60	89,3 %	78,0 %	85,0 %	76,9 %
61	86,0 %	75,0 %	81,6 %	74,0 %
62	79,7 %	71,5 %	74,7 %	70,6 %
63	61,4 %	66,1 %	63,0 %	65,9 %
64	34,2 %	58,6 %	38,3 %	58,6 %
65	9,9 %	47,3 %	10,8 %	44,5 %
Antal individer	21 916	160 889	19 848	166 295

Information och förvalsalternativ

Vi har sett att många tar ut sin pension i enlighet med förvalsalternativet, det vill säga livslång utbetalning från 65 års ålder (med undantag för ITPK där förhandsvalet är 5-årig utbetalning). Mer specifikt tog 70 procent av individerna ut sin viktigaste pensionsförsäkring i enlighet med förvalet. I likhet med andra typer av val i pensionssystemet verkar alltså förvalsalternativet också ha stor inverkan på valet av utbetalningstid.

Förhandsvalet borde inte ha någon effekt på valet av utbetalningstid om alla individer är rationella och fullt informerade. Under sådana premisser väljer individerna helt enkelt den utbetalningstid som ger dem störst nytta, oavsett om det finns ett förhandsval eller inte. När det kommer till pensionsfrågor är dock forskningen tydlig med att själva beslutsmiljön ofta har en avgörande betydelse för utfallet. Tre orsaker bör lyftas fram i sammanhanget. För det första kan *switching costs* påverka valet när kostnaden för att välja bort förvalet överstiger den förväntade vinsten av valet. Små och till synes obetydliga skillnader i hur ekonomiskt identiska erbjudanden presenteras, som till exempel ett krav på att ringa ett telefonsamtal eller att ändra i en blankett, kan få människor att fatta helt olika beslut.²⁶ För det andra kan valet påverkas av det informationsövertag den som utformar förvalet antas ha. Individerna kan uppfatta förvalsalternativet som en rekommendation från pensionsförvaltaren och därför avstå från att göra ett val.²⁷ För det tredje kan förhandsvalets effekt bero på att det finns en finansiell tröghet och en benägenhet att skjuta upp svåra och komplicerade beslut, beslut som man egentligen hade tjänat på att fatta i ett tidigare skede.²⁸

Även om ingen har kunnat påvisa att förhandsvalet har en *kausal* effekt på valet av utbetalningstid finns det flera studier som antyder att det skulle kunna vara så. Exempelvis visar Büttler och Teppa (2007) att

26 I en uppmärksam studie visade Madrian och Shea (2001) att sannolikheten att gå med i ett företagssponsrat pensionssparande var betydligt högre bland anställda som behövde fylla i ett formulär om de inte ville vara med (*opt-out*) än bland anställda som behövde fylla i ett formulär för att vara med (*opt-in*). ISF (2014) visade att andelen nyblivna pensionärer som valde att ha kvar sina premiepensionsmedel i en fondförsäkring i stället för att byta till en traditionell försäkring sjönk från 90 till 50 procent när förvalet (fondförsäkring) togs bort och ersattes med en neutral blankett som krävde ett aktivt val.

27 Studier inom psykologi har visat att förvalsalternativet uppfattas som en signal om vilket val individer bör välja, se Brown och Krishna (2004).

28 Cronqvist och Thaler (2004).

andelen livslånga utbetalningar varierar kraftigt med förvalsalternativet inom ramen för en och samma utbetalare. Här kan vi dra en parallell till det svenska systemet, närmare bestämt den avgiftsbestämda delen av ITP2-avtalet, ITPK. Som jag nämnde tidigare gjordes ITPK om i juli 2007. Icke-valsengar upphörde då att gå till ursprunglig ITPK och hamnade i stället i Alecta Optimal Pension. Även AMF gör skillnad på avtal före och efter det här datumet. Gemensamt för de nya ITPK-produkterna är att den förvalda utbetalningstiden ändrades från 5 år till livslång. Förändringen hade en dramatisk effekt på valet av utbetalningstid. Under åren 2008–2015 var 67 procent av de båda företagens »nya« ITPK-utbetalningar livslånga, att jämföra med cirka en ynka procent i ursprunglig ITPK.²⁹ Effekten skulle kunna tolkas som kausal, men tolkningen försvåras något av ett selektionsproblem. Eftersom spararna hade möjligheten att flytta sitt pensionskapital i ursprunglig ITPK till någon av de nyare ITPK-produkterna, lär det i de sistnämnda finnas en överrepresentation av aktiva pensions sparare. Dessa borde också vara mer sannolika att välja bort förvalet i samband med utbetalningen.

Det finns också studier som tittat på andra typer av beteendeeffekter än just förvalsalternativet. Till exempel visade Brown med flera (2008) att sannolikheten att välja en livslång utbetalning beror på om utbetalningsalternativen beskrivs i termer av konsumtions- eller investeringsmöjligheter. När konsumtionsmöjligheterna lyftes fram valde 72 procent en livslång betalning – betydligt fler än de 21 procent som gjorde motsvarande val när de olika utbetalningsalternativen beskrevs ur ett investeringsperspektiv. En annan studie med fokus på beteendeeffekter är Previtero (2014) som fann belägg för att individer fäster *för* stor vikt vid den allra senaste utvecklingen på börsen i sina uttagsbeslut.

Det vore därför intressant att undersöka vad som påverkar valet av utbetalningstid bland dem som faktiskt gör ett medvetet val. Bland de »medvetna« kan somliga ha tyckt att förvalsalternativet var det bästa utbetalningsalternativet. Andra kanske har avstått från att göra ett val enligt rekommendationsargumentet ovan. Bland de »omedvetna« finns det troligtvis personer som inte kände till att det fanns ett uttagsval eller så var de inte ens medvetna om att de hade ett tjänstepensionskapital att ta ut.

29 Uppgifter från ISF.

Tyvärr går det inte att utifrån registerdata avgöra exakt vilka som var medvetna om att de valde i enlighet med förvalsalternativet och vilka som inte var det. Däremot innehåller AMF:s data en variabel som anger huruvida en individ använt sitt personliga konto på AMF:s hemsida eller inte. Variabeln är intressant i sammanhanget eftersom individer som loggat in på sitt personliga konto borde vara mer informerade om utbetalningsvalets förutsättningar. I linje med detta visar figur 4 att andelen som tar ut pensionen tidsbegränsat är cirka 20 procentenheter större bland internetanvändarna än bland icke-användarna. Jag kontrollerar också för internetanvändande i tabell 2. Här ser vi att det är 5 respektive 3 procentenheter mer sannolikt att internetanvändarna tar ut pensionen på 5 respektive 10 år än att icke-användarna gör det. Detta innebär att vi kan vara säkra på att effekten av de variabler som har ett statistiskt signifikant samband med uttagsvalet inte bara fångar upp skillnader i medvetenhet.

För att undersöka medvetandegraden i ITP2-kollektivet använder jag mig av resultaten från en telefonundersökning som Alecta och jag lät genomföra 2014. I studien svarade 1 000 nyblivna ITP-pensionärer på frågor om hur och varför de valt att ta ut sin tjänstepension. Resultaten tyder på att en stor grupp pensionärer inte är medvetna om vilken utbetalningstid de valt och att okunskapen är mer utbredd bland dem som valt i enlighet med förvalsalternativet. 78 procent av dem som tog ut ITP2 tidsbegränsat kunde också ange att de gjort det. 10 procent trodde att de skulle få pensionen utbetald livet ut medan resterande 12 procent uppgav att de inte visste vad de hade valt. Endast 35 procent av dem som tog ut ITP2 livsvarigt kunde också ange att de gjort det. 37 procent trodde att pensionen skulle betalas ut tidsbegränsat medan 28 procent var osäkra. När de tillfrågade informerades om sina faktiska val kände många igen sig och uppgav samtidigt att de hade svårt att minnas vilken pension de hade plockat ut på vilken tid. Lite talar för att medvetandegraden skulle vara högre i de andra kollektiven. Tjänstemännen har generellt sett högre utbildning och inkomster, vilket skapar bättre förutsättningar att fatta välinformerade beslut i komplexa frågor. De har också starkare incitament att sätta sig in i valet av utbetalningstid eftersom de kan ta ut hela tjänstepensionen tidsbegränsat.

De undersökningsdeltagare som valt att ta ut pensionen tidsbegränsat fick också ange det främsta skälet bakom sina beslut. De öppna svaren

kategoriserades därefter i sex grupper med respektive andel i parentes: »för litet belopp under livsvarig utbetalning (11 procent)«, »placera pengarna själv (11 procent)«, »konsumera nu/leva nu (48 procent)«, »pengarna brinner inne annars/efterlevandeskydd (7 procent)«, »hälsoskäl (5 procent)« och »inget/annat svar (18 procent)«. Det vanligaste skälet till att ta ut pensionen tidsbegränsat är alltså att kunna använda pengarna under de tidiga pensionsåren när man med stor sannolikhet fortfarande är i livet.

Effekter av bostadstillägg

Införandet av tidsbegränsade utbetalningsalternativ påverkar inte bara den enskilde pensionärens ekonomi, utan kan också få effekter på den offentliga sektorns ekonomi.

På inkomstsidan påverkas skatteintäkterna. Under antagandet att tidsbegränsade utbetalningar inte påverkar uttagsåldern och arbetsutbudet ökar skatteintäkterna eftersom en större andel av det totala pensionskapitalet tas ut under en begränsad tidsperiod. På utgiftssidan påverkas inkomstprövade förmåner, till exempel bostadstillägg och försörjningsstöd.³⁰ Det finns en utbredd oro bland beslutsfattare att inkomstprövade förmåner stärker incitamenten att ta ut pensionen på kort tid, antingen för att öka sannolikheten att vara berättigad till dessa förmåner eller för att få en högre ersättning.

Bütler, Peijnenburg och Staubli (2011) fann i Schweiz starka belägg för att inkomsttestade förmåner minskar efterfrågan på livslånga utbetalningar. Effekten är särskilt stor bland individer med låga inkomster och liten förmögenhet, det vill säga personer som också har starkare ekonomiska incitament att ta ut pensionen tidsbegränsat. I Sverige skapar bostadstillägget för pensionärer en liknande, om än inte lika tydlig, incitamentsstruktur som i Schweiz. Med hjälp av typfallsberäkningar visar ISF (2015) att pensionärer som haft låg till medelhög inkomst under arbetslivet kan ha starka skäl att ta ut pension på kort tid för att därefter bli berättigade till ett högre bostadstillägg.

För att undersöka huruvida individer ansöker om bostadstillägg i högre utsträckning efter det att tjänstepensionsutbetalningarna upphör

30 Även intäkter från hemtjänstavgifter kan påverkas. Effekten är dock marginell eftersom taket för hemtjänstavgiften är så lågt att de flesta som har tjänstepension redan betalar den högsta avgiften, se ISF (2015).

och om detta har någon betydelsefull effekt på statens utgifter för bostadstillägg skulle vi idealt sett ha registerdata över inkomster från 2014 och framåt (6 år efter 2008, första året med uppgifter om uttagsval). I brist på tillräckliga data undersöker jag i stället för hur många valet av utbetalningstid påverkar huruvida man är berättigad till bostadstillägg eller inte. Analysen säger ingenting om individerna förstår och agerar på incitamentsstrukturen, men ger en indikation på för hur många bostadstillägget kan vara en relevant faktor att ta hänsyn till i valet av utbetalningstid.

Tabell 5 visar andelen inom respektive kollektiv som (1) har ansökt

Tabell 5. Bostadstillägg (BTP) och utbetalningstid.

	Får BTP	BTP oavsett uttagsval	BTP endast efter tidsbegränsad utbetalning	Ej BTP oavsett uttagsval
ITP2	4,0 %	8,1 %	10,4 %	81,4 %
SAF-LO/KAP-KL	8,9 %	26,5 %	7,5 %	66,0 %

om och får bostadstillägg,³¹ (2) är berättigade oavsett uttagsval, (3) berättigade endast efter det att en tidsbegränsad utbetalning upphört och (4) ej berättigade oavsett uttagsval.³²

Ungefär 4 procent i ITP2-kollektivet och 9 procent i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet får bostadstillägg. Kolumn (2) indikerar således att det finns ett betydande mörkertal. Kolumn (2) visar också och att en stor grupp pensionärsers rätt till bostadstillägg inte påverkas av uttagsvalet,

31 Andelen som faktiskt får bostadstillägg kan vara högre eftersom det är vanligare att ansöka om bostadstillägg i högre åldrar.

32 Jag har använt Pensionsmyndighetens tumregel för vem som har rätt till bostadstillägg, vilket motsvarar 13 000 kronor per månad efter skatt för ensamstående och 9 000 kronor per månad efter skatt för sammanboende. Beräkningarna avser dem som tog ut sin tjänstepension vid 65 års ålder 2010 eller tidigare. Eftersom jag inte har information om förmögenhet och bostadskostnader överskattas sannolikt andelen berättigade.

framför allt i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet. Vissa i den här gruppen kan däremot påverka storleken på det bostadstillägg de är berättigade till genom att välja en kortare utbetalningstid.

Kolumn (3) visar att cirka 10 procent av i ITP2-kollektivet och 7,5 procent i SAF-LO/KAP-KL-kollektivet blir berättigade till bostadstillägg om de tar ut sin pension tidsbegränsat. För denna grupp, som kommer att bli större i takt med att en större andel av pensionen kan tas ut tidsbegränsat, bidrar bostadstillägget till att stärka incitamenten att välja en tidsbegränsad utbetalning. En klar majoritet kan dock inte påverka sin rätt till bostadstillägg genom att välja en kortare utbetalningstid, vilket framgår av kolumn (4).

5. Diskussion

Pensionens viktigaste uppgift är att säkerställa en löpande inkomst åt den pensionerade. Tidsbegränsade utbetalningar äventyrar därför det försäkringsskydd mot ett långt liv som pensionen är tänkt att vara. En uppenbar risk med tidsbegränsade utbetalningar är att individer agerar kortsiktigt och konsumerar en för stor del av pensionen under sina första pensionsår. Men tidsbegränsade utbetalningsalternativ ger också individen större frihet att anpassa pensionsuttaget efter sina egna preferenser. En ökad frihet att själv bestämma över sin pension är rimlig med tanke på att ansvaret för den framtida pensionen de senaste åren förskjutits från staten och arbetsgivarna till individen.

Det är inte lätt att väga för- och nackdelarna med tidsbegränsade utbetalningar mot varandra och åsikterna om hur utbetalningsfasen bör utformas går isär. Nedan diskuterar jag ett par områden där det finns skäl att se över regelverket. Min utgångspunkt är att det ska finnas goda förutsättningar för individer att fatta välinformerade beslut som de senare inte ångrar.

I linje med vad tidigare forskning funnit på andra områden som rör pensionssparande och pensionsuttag visar den här studien att det finns stora skillnader i hur medvetna folk är när de väljer utbetalningstid. I många fall är kännedomen låg om att det finns tidsbegränsade utbetalningsalternativ bland dem som väljer i enlighet med förvalet. Vissa vet

inte ens att de har ett pensionskapital att ta ut. Samtidigt tycks många göra ett genomtänkt val. Till exempel påverkar saker som hälsa, förväntad livslängd och skatteincitament valet av utbetalningstid på ett sätt som vi kan förvänta oss utifrån ekonomisk teori. Enkätevidens visar också på att många värdesätter möjligheten att kunna konsumera mer under sina tidiga pensionsår.

Nuvarande upplägg med en så kallad *opt-out*-lösning från livsvarig utbetalning verkar ta hänsyn till båda grupperns bästa. De individer som inte vill göra ett aktivt val, eller individer som hade fattat ett felaktigt beslut om de varit medvetna om att det faktiskt fanns ett val, gynnas av att tilldelas ett förvalsalternativ samtidigt som individer som vill konsumera mer under de tidiga pensionsåren kan välja en kortare utbetalningstid.

Upplägget har dock flera problem. För det första innebär automatisk utbetalning i kombination med att det i efterhand inte går att ångra uttaget att många omedvetet får sin pension utbetald på ett sätt som inte är anpassat efter dennes förutsättningar och behov. Dessutom kan nyblivna pensionärer – som förstått innebörden av pensionsutbetalningen när det inte längre går att göra några ändringar – drabbas av stress och oro. Slutligen kan pensionsbolagens förvalsalternativ ha en stark normerande kraft så att individer som hade tänkt välja annorlunda avstår från att göra det. Det kan handla om att ta ut pensionen vid en viss ålder eller att välja en viss utbetalningstid.

Automatisk utbetalning bör därför ersättas med ett ansökansförfarande likt det för den allmänna pensionen. För att få ut tjänstepensionen skulle man alltså aktivt behöva ansöka om att få den utbetald. En risk med ett så kallat aktivt ansökningsförfarande är att personer med bristfällig kännedom om sina pensioner inte får pensionen utbetald vid den tidpunkt de egentligen hade föredragit eller, i värsta fall, inte alls. Därför bör ansökan om tjänstepensionen ske via en gemensam plattform tillsammans med den allmänna pensionen, som också Riksrevisionen föreslagit.³³

En gemensam ansökningsprocess skulle också skapa bättre förutsättningar för pensionsspararna att bedöma sin samlade framtida pension. Det är svårt att förstå valets ekonomiska konsekvenser när man får ansökningsblanketter från flera olika pensionsbolag, blanketter som

33 Riksrevisionen (2014).

dessutom kan se mycket olika ut. En gemensam ansökningsprocess skulle sannolikt också minska valarkitekturens betydelse för uttagsvalet. Till synes små förändringar i blanketternas utformning har visat sig ha stora effekter på valet av utbetalningstid, vilket är mindre troligt om det bara fanns *en* blankett.

I en amerikansk studie fann Beshears med flera (2014) att många avstår från livslånga utbetalningar för konsumtionsflexibilitetens skull. Artikelförfattarna argumenterar därför för att beslutsfattare och pensionsförvaltare som vill öka antalet livsvariga uttag bör utforma annuitetsprodukter som ökar graden av flexibilitet och kontroll utan att för den sakens skull göra avkall på försäkringsaspekten mot ett långt liv. Detta kan åstadkommas på flera sätt. Till exempel kan möjligheten att ta ut pensionen på kort tid begränsas till en viss andel av tjänstepensionskapitalet.

En annan möjlighet är så kallade uppskjutna annuiteter (*deferred annuities*).³⁴ En uppskjuten annuitet innebär att en del av pensionskapitalet används för att finansiera en livslång utbetalning som inte påbörjas förrän individen nått en viss ålder, till exempel 85, medan resten kan tas ut som individen själv önskar, till exempel på 5 år. Individen får på så sätt både ökat konsumtionsutrymme under sina tidiga pensionsår och en garanterad löpande inkomst sent i livet. Det finns också lösningar som bygger på att pensionen trappas ned med åldern. Exempelvis leder en högre prognosränta (förskottsränta) till att pensionären får ett större förskott på pensionens förväntade avkastning. Givetvis ska värdet av ökad flexibilitet ställas mot att pensionsvalet riskerar att bli än mer komplicerat.

34 Se Antolin (2008) för en djupare diskussion.

Referenser

- Antolin, P. (2008). »Policy options for the payout phase«. OECD Working Papers on Insurance and Private Pensions, nr 25.
- Benartzi, S., A. Previtro och R. H. Thaler (2011). »Annuity puzzles«. *Journal of Economic Perspectives*, 25(4), 143–164.
- Bernheim, B. D. (1991). »How strong are bequest motives? Evidence based on estimates of the demand for life insurance and annuities«. *Journal of Political Economy*, 99(5), 899–927.
- Beshears, J., J. J. Choi, D. Laibson, B. C. Madrian och S. P. Zeldes (2014). »What makes annuitization more appealing?«. *Journal of Public Economics*, 116, 2–16.
- Brown, C. L. och A. Krishna (2004). »The skeptical shopper: A metacognitive account for the effects of default options on choice«. *Journal of Consumer Research*, 31(3), 529–539.
- Brown, J. R., Z. Ivković och S. Weisbenner (2015). »Empirical determinants of intertemporal choice«. *Journal of Financial Economics*, 116(3), 473–486.
- Brown, J. R., J. R. Kling, S. Mullainathan och M. V. Wrobel (2008). »Why don't people insure late-life consumption: A framing explanation of the under-annuitization puzzle«. *American Economic Review*, 98(2), 304–309.
- Brown, J. R. och J. M. Poterba (2000). »Joint life annuities and annuity demand by married couples«. *Journal of Risk and Insurance*, 67(4), 527–554.
- Bütler, M., K. Peijnenburg och S. Staubli (2011). »How much do means-tested benefits reduce the demand for annuities?«. Netspar Discussion Paper, nr 06/2011-52.
- Bütler, M., S. Staubli och M. G. Zito (2013). »How much does annuity demand react to a large price change?«. *Scandinavian Journal of Economics*, 115(3), 808–824.
- Bütler, M. och F. Teppa (2007). »The choice between an annuity and a lump sum: Results from Swiss pension funds«. *Journal of Public Economics*, 91(10), 1944–1966.
- Chalmers, J. och J. Reuter (2012). »How do retirees value life annuities? Evidence from public employees«. *Review of Financial Studies*, 25(8), 2601–2634.
- Cronqvist, H. och R. H. Thaler (2004). »Design choices in privatized social-security systems: Learning from the Swedish experience«. *American Economic Review*, 94(2), 424–428.
- Davidoff, T., J. R. Brown och P. A. Diamond (2005). »Annuities and individual welfare«. *American Economic Review*, 95(5), 1573–1590.

- Finkelstein, A. och J. Poterba (2002). »Selection effects in the United Kingdom individual annuities market«. *Economic Journal*, 112(476), 28–50.
- Finkelstein, A. och J. Poterba (2004). »Adverse selection in insurance markets: Policyholder evidence from the UK annuity market«. *Journal of Political Economy*, 112(1), 183–208.
- Hagen, J. (2013). »A history of the Swedish pension system«. UCFS Working Paper, nr 2013:7.
- Hagen, J. (2015). »The determinants of annuitization: evidence from Sweden«. *International Tax and Public Finance*, 22(4), 549–578.
- Inkmann, J., P. Lopes och A. Michaelides (2011). »How deep is the annuity market participation puzzle?« *Review of Financial Studies*, 24(1), 279–319.
- ISF (2014). *Val av traditionell försäkring eller fondförsäkring vid pensionering*. Rapport 2014:26. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- ISF (2015). *Att välja uttagstid av tjänstepension*. Rapport 2015:15. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- Madrian, B. C. och D. F. Shea (2001). »The power of suggestion: Inertia in 401(k) participation and savings behavior«. *Quarterly Journal of Economics*, 116(4), 1149–1187.
- Medlingsinstitutet (2013). »Avtalsrörelsen och lönebildningen år 2013«. Medlingsinstitutets årsrapport.
- Previtero, A. (2014). »Stock market returns and annuitization«. *Journal of Financial Economics*, 113(2), 202–214.
- Riksrevisionen (2014). »Att gå i pension – varför så krångligt?« RiR 2014:13. SOU 2013:25. Åtgärder för ett längre arbetsliv. Slutbetänkande från Pensionsåldersutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Yaari, M. E. (1965). »Uncertain lifetime, life insurance, and the theory of the consumer«. *Review of Economic Studies*, 32(2), 137–150.
- Yogo, M. (2009). »Portfolio choice in retirement: Health risk and the demand for annuities, housing, and risky assets«. NBER Working Paper, nr 15307.

